

Právní povědomí u dětí a mladistvých jako sociální dovednost

Soňa Krejčířiková

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Soňa KREJČIŘÍKOVÁ**
Osobní číslo: **H108144**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Právní povědomí u dětí a mladistvých jako sociální dovednost**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS „Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách“ (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na zhodnocení současného právního povědomí dětí a mladistvých. Okrajově bude zmíněno i úskalí právního povědomí, resp. nedostatečného právního povědomí určitého procenta dospělých;
- na (zejména sociální) rizika pramenící z nedostatečných znalostí a povědomí o právu;
- na hledání možností sociální pedagogiky jako nástroje při změně tohoto stavu.

Součástí práce bude malý orientační výzkum, jako doplněk pro koncepci právní výchovy využívané na základních školách.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Disman, M. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Regleta, 1994.

Janiš, K., Šturma, J. Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999.

Kovařík, J. a kol. Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální složky. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001.

Sokol, J. Občanské minimum. Praha: TAURIS, 2002.

Večerka, K. a kol. Prevence kriminality v teorii a praxi. Praha: Themis, 1997.

Úmluva o právech dítěte zák. č. 104/1991 Sb.

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Eva Valkovičová**
Institut mezioborových studií

Datum zadání bakalářské práce: **16. března 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2013**

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. JUDr. Pavel Hungr, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

JONA KREJČÍŘIKOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 10.4.2013

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vědního důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlížde k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce „Právní povědomí dětí a mladistvých jako sociální dovednost“ pojednává o možnostech získávání právního povědomí. V současné době téma právní výchovy nabývá na významu. Tím se dostává se do popředí zájmu široké veřejnosti. Můžeme říci, že nejenom neustále se zvyšující zadluženost českých domácností naznačuje požadavek změny přístupu ke vzdělávání dětí i mladistvých v oblasti právní výchovy a finanční gramotnosti.

V bakalářské práci jsem se zabývala pojmy, jako je „právo“, „právní povědomí“ a „morálka“. Zaměřila jsem se zejména na klíčové právní oblasti. Rozpracovala jsem utváření právního povědomí a faktory, které jej ovlivňují. V závěru jsem poukázala na možnosti sociální pedagogiky při prevenci, výchově i vzdělávání k právu. Uvedla jsem některé typy projektů a programů, jejichž cílem je právě osvěta v oblasti práva a právní výchovy.

Klíčová slova: právo, morálka, právní povědomí, právní výchova, morální výchova

ABSTRACT

Bachelor thesis called “Knowledge of law of children and adolescents as a social skill” and it deals with ways how to get law awareness. Actually increase importance of law education. And the knowledge is on the top of interest of general public. We can talk not only about still increasing liability of Czech households and that is why we feel that we need the change in thinking of small children and adolescents in education and also financial competence.

In my bachelor I deal with terms like law, law knowledge and ethics. I specialize in basic law spheres. I speak about how to create law knowledge and factors which affect this kind of knowledge. In the end of my bachelor I try to point to possibilities of social pedagogy in the field of prevention, education and a law education. I speak about some projects and their main aims which is connecting with increasing of public awareness.

Keywords: law, ethics, knowledge of law, law education, ethic education

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní
Mgr. Evě Valkovičové, Dis. za její pomoc a rady
při zpracování bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a
verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Soňa Krejčířiková

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 PRÁVO, PRÁVNÍ POVĚDOMÍ A MORÁLKA	10
1.1 MORÁLNÍ A NORMATIVNÍ PRAVIDLA	13
1.2 KLÍČOVÉ PRÁVNÍ OBLASTI.....	15
1.2.1 <i>Úmluva o právech dítěte</i>	16
1.2.2 <i>Občanské právo</i>	16
1.2.3 <i>Pracovní právo</i>	18
1.2.4 <i>Trestní právo</i>	19
1.2.5 <i>Soudní řízení</i>	20
2 RIZIKA PRAMENÍCÍ Z NEDOSTATEČNÉHO PRÁVNÍHO VĚDOMÍ A POVĚDOMÍ.....	23
2.1 PROČ JE ZNALOST PRÁVA DŮLEŽITÁ?.....	23
2.2 OBĚTI TRESTNÉ ČINNOSTI – HISTORIE A POJMY.....	24
2.3 MASOVÁ KOMUNIKACE	26
3 PRÁVNÍ POVĚDOMÍ JAKO SOCIÁLNÍ DOVEDNOST.....	29
3.1 UTVÁŘENÍ PRÁVNÍHO POVĚDOMÍ.....	29
3.2 VÝZNAM PRÁVNÍ VÝCHOVY	32
3.3 ÚLOHA MRAVNÍ VÝCHOVY	34
3.4 ROLE RODINY	35
4 MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY PŘI ZMĚNĚ SOUČASNÉHO STAVU 38	
4.1 PREVENCE KRIMINALITY	39
4.2 PROJEKTY MINISTERSTVA VNITRA	40
4.2.1 <i>Úloha Policie České republiky při prevenci kriminality</i>	40
4.2.2 <i>Strategie prevence kriminality</i>	41
4.3 MINISTERSTVO SPRÁVEDLNOSTI.....	42
4.3.1 <i>Probační a mediační služba ČR</i>	43
4.4 ČINNOST MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY	44
4.4.1 <i>Rámcový vzdělávací program</i>	44
4.5 MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ – PROJEKT NÁRODNÍ STRATEGIE OCHRANY PRÁV DĚTÍ ..	46
4.6 NEZISKOVÉ ORGANIZACE	48
4.6.1 <i>Neziskové organizace v působnosti města Brna</i>	50
ZÁVĚR	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	54

ÚVOD

Jako téma mé bakalářské práce jsem si vybrala problematiku *právního povědomí u dětí a mladistvých, jejího využití a možnosti sociální pedagogiky při nabývání této sociální dovednosti*. Chtěla bych se jí zabývat nejen proto, že v poslední době právní výchova mládeže nabývá stále významnější místo v procesu formování a výchovy mladé generace, ale také proto, že já sama bych chtěla proniknout do této problematiky a nalézt možnosti jakými tuto sociální dovednost nabýt.

V úvodu své bakalářské práce zmíním pojmy jako např. „právní povědomí a právo“, „morální výchova“, ale zejména se chci věnovat propojenosti rodiny, školy, volnočasových aktivit a jiných nástrojů speciální pedagogiky na osvojení si právního minima tak, aby se stalo součástí každodenního života dětí a mládeže. Chci zde rozpracovat klíčové právní oblasti, které považuji za nezbytné při získávání znalostí v oblasti práva. Zaměřím se na skutečnost, jakým způsobem stát podporuje vzdělávání dětí v této oblasti. Chtěla bych toto téma uchopit jak z více úhlů pohledu, tak v celkovém kontextu.

Závěr bakalářské práce naopak zaměřím na projekty jednotlivých organizací, které se zabývají problematikou právního vzdělávání nezletilých, ale také na preventivní činnost státu jako podporovatele vzdělávání mládeže. Cílem mé práce je vlastní orientace v problematice, chtěla bych podat ucelený přehled pro všechny, kteří se budou chtít nadále zabývat tím, co by se mělo stát nedílnou součástí právního minima každého dítěte a mladistvého do takové míry, že se tato znalost stane běžnou a rutinní záležitostí v každodenním životě dětí.

Já sama souhlasím s Jiřím Kovaříkem, že naučené a vštípené stereotypy „naučené bezmocnosti“, pasivní životní strategie, spoléhající při zajišťování tzv. základních jistot na paternalisticky pečující a zároveň kontrolující stát, specifická posttotalitní morálka, vyznačující se majetkovým rovnostářstvím, závistí, vysokou tolerancí vůči lžím, podvodům a hrubosti a absence společenské odpovědnosti, předznamenalý specifický charakter českých transformačních proměn. Nedostatečný legislativní rámec privatizace, zvýhodnění bývalých „kádrů“ na startovním poli podnikání, zejména v oblasti průmyslu, přežívající, zbytečná centralizace moci, nedostatek ochoty (a snad i odvahy) vložit více rozhodovacích pravomocí – a tedy i více odpovědnosti – na bedra samospráv

a regionálních celků, nedostatek konstruktivních vizí – jasných globálních cílů, znevážení a podcenění konceptu o tzv. trvale udržitelném vývoji to vše, spolu s nedostatečně rozvinutým právním povědomím a nedostatečným citem a vnímavostí pro problematiku lidských práv všech skupin obyvatelstva, předznamenalo naší současnou politickou, ekonomickou a především sociální situaci.¹

Hlavní metodou, kterou použiji ve své práci, je *metoda systematického výkladu*. Ráda bych, pomocí ní, sjednotila myšlenky a text, aby zapadaly do celkového kontextu práce a byly tak k užítku nejen mě, ale i ostatním.

Nejdříve krátce zmíním pojmy, ze kterých budu vycházet, jsou to pojmy „právní povědomí“ a „dovednost“. Následně se dostanu k pojmu „právo“ a „morálka“, které budou prostupovat celou práci.

¹ KOVAŘÍK, J. *Právní povědomí a vnímání práva u školních dětí*. SOŠ Otrokovice, středisko služeb školám a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, ©2003-2013 [cit. 2012-12-12]. Dostupné z: <http://www.zkola.cz/zkedu/>

1 PRÁVO, PRÁVNÍ POVĚDOMÍ A MORÁLKA

Dle J. Kovaříka právní povědomí, na rozdíl od právního vědomí jako méně „vědomého a reflektovaného“, má spíše povahu „právního citu“, který je možný při určité pomoci druhé, zralejší a poučenější osoby vyjádřit a artikulovat.²

Zatímco právní vědomí představuje podle D. Houbové (1994) proces, kdy člověk právo v právních normách a především v „akci“ poznává, hodnotí a rozhoduje se k určitému chování ve vztahu k právu.³

Pokud hovoříme o právním povědomí, můžeme říci, že se jedná o jednání a chování jedince na základě „právního citu“, kdežto právní vědomí již znamená znalost práva a schopnost jeho aplikace.

Dánský sociolog Berl Kutchinsky rozlišuje dvě úrovně znalosti práva, a to:

- vědomí (povědomí) práva – vyjadřuje fakt, zda si je právní subjekt vědom či nikoli toho, že určitý druh chování je právně reglementován
- právní informovanost – znalost práva ve vlastním slova smyslu, faktická obeznámenost s právem, míra, ve které právní subjekt právo zná.⁴

„Dovednost jsou víceméně složité uvědomělé činnosti prováděné za účelem splnění určitých úkolů (většinou na základě dovedností). Za dovednost považujeme vždy činnost, jejíž provádění dosáhlo v průběhu cvičení nebo jiné činnosti jisté dokonalosti, i když je kvalita nejen zde, ale i ve výsledcích každého učení velmi relativní.“⁵

Tak jak si každý z nás v průběhu života osvojujeme společenské a kulturní dovednosti a získáváme předávané vědomosti, lze nabýt sociální dovednost spojenou s právním povědomím prostřednictvím právní socializace.

² KOVAŘÍK, J. *Právní povědomí a vnímání práva u školních dětí*. SOŠ Otrokovice, středisko služeb školám a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, ©2003-2013 [cit. 2012-12-12]. Dostupné z: <http://www.zkola.cz/zkedu/>

³ HOUBOVÁ, D. *Právní výchova a formování vztahu k právu*. In: *Výchova k právu*, Brno: MU v Brně, 1994, s. 11

⁴ VEČEŘA, M. *Sociologie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 225

⁵ KOHOUTEK, R. *Pedagogická psychologie*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2006, s. 46

V dějinách filosofie najdeme řadu pokusů o řešení otázky smyslu života a nejvyšší mravní hodnoty. Každé historické období má svou soustavu obecně uznávaných a vyžadovaných pravidel. Instinkty, zvyky, tradice formovaly člověka od nejstarších dob. Lidé postupně upevňovali své normy v zájmu společnosti. Postupem času a ústupem náboženských ideologií se ideály oprošťovaly od pověr a víry v nadpřirozeno. Člověk se sám stal tvůrcem pravidel, sám je tvoří, zachovává i porušuje.

„Právo a morálka jsou dva rozdílné, avšak navzájem související společenské jevy. Morálka se od práva liší tím, že se nedá soudně vymáhat a za její porušení nejsou sankce. Tradiční morálky se opíraly o náboženskou autoritu a obvykle obsahovaly i příkazy týkající se vztahu člověka k Bohu nebo božstvům. Teprve když vznikaly společnosti kulturně a nábožensky smíšené, hledali už starověcí filosofové způsoby, jak morálku založit bez této náboženské opory, aby mohla být všem společná čili univerzální.“⁶

„Právo má své základy ve společné morálce a etice, kdy jej rozvinutější společnosti začali kodifikovat a vymáhat prostředky právní moci. Právo je společenská skutečnost; kdo se chce seznámit s právním systémem, seznámí se se společenskou realitou. Podle smyslu je právní systém systémem norem, jehož struktura je pojata principiálně normativně logicky a který stojí na teleologicky a hodnotově orientovaných základech.“⁷

Jůva (1989) uvádí, že morálkou rozumíme soubor historicky podmíněných norem, které usměrňují chování lidí k sobě navzájem a ke společnosti jako celku. Opírají se o sílu veřejného mínění a o vnitřní přesvědčení jedince.⁸

Myslím, že je to celkem výstižná charakteristika. Pocit odpovědnosti v morálním smyslu představuje uvědomělý přístup a pozitivní chování jedince v souladu s morálními a právními normami.

Podle Kellera je morálka v jistém smyslu pokusem o ospravedlnění slušného jednání. Lidé se učí jednat slušně, zdvořile a správně do značné míry pod tlakem vnější nutnosti. Morální

⁶ WEINBERGER, O. *Filozofie, právo, morálka*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 66

⁷ Wikipedia [online]. ©2013 [cit. 2012-12-04]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Mor%C3%A1lka>

⁸ JŮVA, V. *Mravní výchova*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství s.p., 1989, s. 28.

přesvědčení nám dává šanci uvěřit tomu, že se svým slušným jednáním stavíme na stranu dobra a odporujeme zlu.⁹

Klíčovým faktorem, který ovlivňuje morální citění dětí je rodina, zejména vztahy utvářející se v rodině mezi rodiči a dětmi. Pěstování mravních návyků a chování mají vliv na celkový postoj mladého člověka k právu, které reguluje oblast mezilidských vztahů. Ze špatného příkladu dospělých, pramení mnohé negativní jevy jako neúcta k lidem, včetně k rodičům, k práci, také lehkomyšlný vztah k životu a k jeho hodnotám, různé formy agrese a vandalismu. Současně nejvýznamnějším faktorem, který může eliminovat nebo zmírnit vliv negativních jevů na jedince je právě působení rodiny. V rodině se vytváří a upevňuje charakter, formuje se zde citový základ, vztah k lidem, k životu. Kde rodina plní své poslání, probíhá vývoj dítěte obvykle normálně. Naopak mnohá pokřivení a těžkosti ve vývoji dětí a mladých lidí, jež vedou někdy až k protiprávnímu jednání, mají často svůj původ v narušeném rodinném životě, nedostatečné péči nebo nejednotné výchově.

Večeřa a Urbanová v knize Sociologie práva zmiňují, že role práva se v dnešním světě, stává stále složitější, komplexnější a globálnější, a která přináší větší závislost sociálních subjektů na společenských vztazích a zvyšuje orientační nejistotu v neurčitě definovaném světě, podstatným způsobem mění. Právo se postupně stává jediným normativním systémem se všeobecnou platností, a to nejen na úrovni jednotlivých států, ale i na úrovni nadnárodní. Právo stále více nahrazuje neformální společenské mechanismy řešení sporů, kdy se jakýkoliv společenský konflikt dříve nebo později stává konfliktem vyžadujícím právní řešení.¹⁰

Probíhající rekodifikace základních norem jako je trestní zákoník, zákoník práce a nově schválený občanský zákoník jsou důsledkem změn ve společnosti a tyto změny se dotýkají všech oblastí života společnosti, neboť právo reguluje chování nejen jedinců, skupin, ale i celé společnosti.

⁹ KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, Brno: Doplněk, 1992, s. 68.

¹⁰ VEČEŘA, M. *Sociologie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 9-10.

1.1 Morální a normativní pravidla

Morální pravidla jako závazky, nás zbavují v našem jednání svobodné volby a jednotlivec už nemůže dělat, co se mu zlíbí. Pakliže právní systém zahrnuje prvky, které jsou úzce spojeny s hrozbou sankce, je zřejmé, že v něm najdeme prvky úzce související s jistými aspekty morálky. Právo a morálka sdílejí stejný slovník – proto existují jak právní, tak morální závazky, jak povinnosti, tak práva. I sociální normy obsahují sankce. Ovšem v širším smyslu mohou být na rozdíl od právních norem pozitivní (odměna) i negativní (újma).

Normativní pravidla vyjadřují informace o tom, co se musí. Jsou to pravidla, které se týkají chování a jednání lidí nebo institucí, a jsou to zmocňovací normy, jež určují, jak lze tvořit platné normy. Právo je nepochybně donucovací systém, který nejenže přikazuje, nýbrž příkazy – je-li třeba, prosazuje přinucením. Z toho ovšem neplyne, že musí být každá právní norma spojena se sankcí.

Ne vždy je morální hledisko v souladu právním. Příkladem by mohla být situace, kdy je bankou při vyřizování žádosti o poskytnutí úvěru, předložena klientovi několikastránková smlouva o úvěru a další publikace o všeobecných podmínkách poskytování úvěru vydané bankou. Na jedné straně nám normativní pravidla říkají, že je žádoucí, aby právní úkon (podpis) byl proveden vážně, svobodně. K tomu, aby takový úkon mohl být učiněn, je potřeba důkladně pročíst celý dokument, neboť podpisem smlouvy se klient zavazuje k určitému plnění. Při úvaze, kolik času takové nastudování dokumentu vezme, se většina lidí dostává do střetu s morálním hlediskem ohledu na druhé lidi. V tomto případě tvoří se frontu čekajících klientů, omezenou pracovní dobu pracovníce banky nebo jiné instituce. Většina lidí po chvíli podepíše, protože prostě nechtějí vypadat „hloupě“ nebo důvěřují informacím, které se dozvěděli při sjednávání úvěru od pracovníce banky. V takovýchto i vyhocenějších situacích, kdy zprostředkovatelé pochybných výrobků nebo služeb ještě pochybnějších společností, nutí potencionální klienty k okamžitému rozhodnutí a podpisu smlouvy, by měl člověk dle mého názoru jednat asertivně a s rozvahou, neboť o nepříjemných důsledcích těchto unáhlených rozhodnutí slyšíme ze sdělovacích prostředků dnes a denně. V těchto případech je rozumnější upřednostnit právní hledisko před morálním.

„Pro praktickou filozofii mají základní význam normy chování; mají široké pole použití v oblasti morálky a práva. Důležitá jsou pravidla, která jsou závazná v tom smyslu, že od lidí vyžadují určitý způsob chování – aby se například zdrželi násilí a platili daně, ať už si to přejí, nebo ne, zatímco jiná pravidla – například stanovení postupů a podmínek pro sepisování smluv – naznačují, co by lidé měli, pro realizaci svých přání udělat.“¹¹

„Základním skladebním prvkem normativního řádu jsou sociální normy, vznikající jako výsledek procesu sociální interakce a sociální komunikace členů sociálního útvaru. Význam sociálních norem je dán skutečností, že sociální vztahy sociálních subjektů tvořících sociální útvary jsou možné jen tehdy, jsou-li jim známy a jimi sdíleny určité normy chování, kdy každý z nich orientuje své jednání k ostatním pod tlakem těchto sociálních norem.“¹²

Zvláštní postavení z hlediska vynutitelnosti právní normy a odpovídajících přístupů právní výchovy zaujímá ÚSTAVA. Nejde jen o statut základních občanských práv a povinností, ale i o ústavní normy, které např. zakotvují základní principy demokratické společnosti a státu. Zde nelze vždy počítat s právní sankcí, ale uplatňování těchto ustanovení závisí na účinnosti morálních faktorů.

Hlavním účelem morálky je vytvoření vyrovnanosti mezi vlastními zájmy a zájmy společenství. Pohled do minulosti nás přesvědčuje o tom, že žádná autorita – ať už je to vůdce, církve nebo politická strana – nám nemůže poskytnout záruku, že nám předznamenává morálně správnou životní cestu. Lidé mají tendenci prožívat úspěch nebo neúspěch „svého“ sportovního klubu nebo sportovce jako „svůj“ úspěch nebo neúspěch. Cítí s osudem státu nebo národa.

S rozvojem společnosti rostla role práva a zesílil celospolečenský dosah práva. V současné době se nebývalou měrou rozšířila sféra subjektivních oprávnění předpokládající vlastní volbu, iniciativu, osobní využívání těchto práv jednotlivci prostřednictvím zejména tzv. dispozitivních norem. Mám za to, že výchova a vzdělávání v oblasti práva by měla přispět k realizaci skutečného využívání těchto práv.

¹¹ WEINBERGER, O. *Filozofie, právo, morálka*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 45

¹² VEČEŘA, M. *Sociologie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 147.

„Svět člověka se stal globálním nejen ekonomicky, ekologicky a informačně, ale i mravně. Mravní globalizace světa, jako opakující se prožitek poznání i pocítění mé jednoty s druhými lidmi, jako pocit mé odpovědnosti za to, co se děje kdekoliv na této planetě komukoliv z lidí, a dokonce i za to, co člověk činí s přírodou kdekoliv na této planetě, je svým rostoucím významem novým a podstatným jevem v našem životě.“¹³

Cit pro morálku, úcta k zákonům a k dodržování zákonů a jiných sociálních norem by měla být pevným základem pro budování právního povědomí mladého člověka.

1.2 Klíčové právní oblasti

Klíčovými oblastmi nezbytnými pro orientaci nezletilého je občanské právo, pracovní a trestní, a to zejména proto, že tyto oblasti zasahují prakticky do všech sfér života člověka ve společnosti. Z pozice svého současného zaměstnání a letitých zkušeností v resortu justice považují za klíčovou oblast pro vzdělávání nezletilých, pochopení principů, na kterých funguje soudní řízení a jemu podobné správní řízení.

Podle Hrušákové (1994) je těžiště právního postavení dítěte v právním řádu, v právu ústavním. Narozením se dítě stává občanem určitého státu a náleží mu tedy všechna práva, která stát přiznává svým občanům. Značná část těchto práv je však pro dítě nedostupná s ohledem na skutečnost, že jsou vázána na nabytí věku dospělosti. Navíc stát přiznává dítěti i další práva, právě s ohledem na jeho „zranitelnost“ danou věkem a rozumovými schopnostmi, která v končeném důsledku umožňují dítěti uniknout důsledkům svého jednání.¹⁴

Ústava představuje právní základ každého státu. Ústava České republiky byla publikována pod č. 1/1993 Sb. jako první ústavní zákon ČR. V ústavních normách jsou vymezena základní práva a svobody, postavení a vzájemné vztahy ústavních orgánů na principu dělby moci i výchozí charakteristika státu.

Listina základních lidských práv a svobod (publikována pod č. 2/1993 Sb.) vychází z nedotknutelnosti přirozených lidských práv. Stát tedy tato práva uznává, prohlašuje

¹³ VALACH, M. *Češi v neklidné době*, Brno: L.Marek, 2006, s. 198

¹⁴ HRUŠÁKOVÁ, M. *K otázce právního postavení dítěte v českém právním řádu*. In. *Výchova k právu*, Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s. 6

a utvrzuje jejich nezcizitelnost a neporušitelnost. Zachování těchto práv a svobod je vynutitelné soudní mocí, přičemž je nutno brát v úvahu též mezinárodněprávní záruky ochrany lidských práv, vymezené prostřednictvím mezinárodních smluv.

1.2.1 Úmluva o právech dítěte

Jedním ze základních normativních aktů, v němž jsou upravena práva dětí je Úmluva o právech dítěte¹⁵, která byla v roce 1990 jednomyslně přijata Spojeným národy. Dle čl. 2 Úmluvy jsou všechny zavázané členské státy povinny respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní, etnický nebo sociální původ, majetek, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rod a jiné postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců. Z této Úmluvy vyplývá mimo jiné zásada, že dětem bychom měli naslouchat, brát jejich názory vážně a přiznávat jim význam, který si v souladu s jejich zráním a věkem zaslouží.

„Je třeba znát, jak děti chápou a rozumí svým světům, jak si vytvářejí jejich smysl, jakými významy je naplňují. Co hledají a po čem touží. Tady a teď. Bez jejich participace je hledání odpovědí na naše otázky takřka nemožné. A bez participace, která je pro ně smysluplná, mohou jen těžko vrůstat do světa dospělých a přijmout jej za svůj.“¹⁶

Člověk by měl vědět, jak normativní pravidla chování vznikají, kde mají své prameny, snáze pak bude chápat jejich povahu a funkci. Proto uvádím jako hlavní pramen vztahující se zejména k právům dítěte Úmluvu o právech dítěte.

1.2.2 Občanské právo

Základní normou, která upravuje občanská práva kromě Ústavy České republiky a Listiny základních lidských práv a svobod je Občanský zákoník.¹⁷ Předmět občanského práva vymezuje ustanovení § 1 odst. 2 občanského zákoníku v platném znění, tedy majetkové vztahy fyzických a právnických osob, majetkové vztahy mezi těmito osobami a státem, jakož i vztahy vyplývající z práva na ochranu osob, pokud tyto občanskoprávní vztahy

¹⁵ Sdělení č. 104/1991Sb. o Úmluvě o právech dítěte

¹⁶ KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*, České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001

¹⁷ Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník

neupravují jiné zákony. Tento stěžejní zákon byl nahrazen tolik diskutovaným novým občanským zákoníkem č. 89/2012 Sb., jehož účinnost by měla nastat k 1. 1. 2014. Většina lidí ve společnosti tuto změnu žádným způsobem neřeší, nezabývají se jí a mají pocit, že se jich vlastně ani netýká. Je to pro ně jen jedna z mnoha změn zákonů a v současné „novelizační smršti“ se ani není co divit.

Člověk si zpravidla těžko představí, co to vlastně pro něj znamená. Registruje pouze zprávy médií, která si zpravidla „vykousnou“ pro ně zajímavou informaci, jenž vyvolá diskuzi a zájem veřejnosti a nasměruje veřejné mínění společnosti tak, jak je potřeba. Je samozřejmé, že každý nemůže být právní odborník a nechci tímto ani naznačit, že by si měl každý člověk nastudovat a sledovat všechny novely, které zákonodárny orgán vypustí do světa. Chtěla bych pouze poukázat na skutečnost, že občanské právo prolíná a spojuje i ostatní právní oblasti a orientace v této oblasti je klíčovou pro pochopení principů a základů fungování občanskoprávních vztahů.

Občanské právo dělíme na hmotné a procesní. Normy procesního občanského práva upravují pravidla chování v řízení nebo procesu, ve vztahu k orgánu (soudu) a naopak, ve kterém jsou realizována nebo uplatňována hmotná práva. Rozeznáváme soudní řízení a řízení správní. Normy hmotného občanského práva v podstatě stanoví, jak se lidé mají ve společnosti chovat, aniž by toto chování vyžadovalo státní zásah.

Aniž bychom si to sami uvědomovali, vstupujeme do právních vztahů každý den. Při použití zubního kartáčku nebo oblečení, které si vezmeme na sebe. Zde využíváme svá vlastnická práva upravená v občanském zákoníku a vyplývající z Ústavy České republiky tím, že věc užíváme. Když si zajdeme do obchodu koupit housku na snídani, uzavíráme kupní smlouvu - mlčky tzv. konkludentně. Z této kupní smlouvy nám automaticky začíná plynout lhůta pro právo reklamovat zboží, dané opět občanským zákoníkem. Pokud cestou do práce nebo do školy užijeme veřejného dopravního prostředku, i zde, aniž bychom si to uvědomovali tím, vstoupením do dopravního prostředku, uzavíráme s dopravcem smlouvu o přepravě, a tímto se zavazujeme vzájemně k určitým povinnostem a právům. A konečně i ve škole nebo v práci jsme vázáni podzákonnými normami, ať už ve škole školním řádem nebo v práci pracovním řádem a právy a povinnostmi vyplývající ze zákoníku práce, pracovní smlouvou a předpisy s pracovním právem související.

Ať se nám to líbí nebo ne, pravidla, ať už psaná nebo nepsaná, nás doprovází v každém okamžiku a většinou, aniž bychom si to uvědomovali.

Zde ještě navážu na zmínku o novém občanském zákoníku (dále jen NOZ). Jak jsem již uvedla shora, spousta lidí si neuvědomuje, jaké změny tato norma přinese. NOZ pokud mohu posoudit, dává mnohem větší prostor pro dispozici, tzn. možnost účastníků občanskoprávních vztahů odchýlit se od normy. Z NOZ v podstatě vymizela kogentní ustanovení¹⁸. Nejsou tedy již striktně dány mantinely pro určitá právní jednání, která regulovala vznik, změnu nebo zánik právního úkonu. Nyní se předpokládá samotná aktivita účastníků ve využívání daných práv, a tedy i jakési právní vědomí. Typickým příkladem dispozitivních práv je tzv. relativní neplatnost, to znamená, pokud je právní úkon zákonem označen jako neplatný, na takový úkon se pohlíží jako na platný, dokud někdo nenamítne jeho neplatnost. Co to v praxi přinese, ukáže čas, ale nejsem přesvědčena o tom, že společnost je na takovou změnu v uvažování připravena. Pro každého je snazší, když je jasně dáno, které jednání je v pořádku a které ne. Pokud bude pouze na vůli účastníků stran, jaká ujednání si například do smlouvy vloží a zákon tato ujednání nebude žádným způsobem regulovat, dává to předzvěst zvýšení sporů mezi účastníky a tedy i soudních řízení.

1.2.3 Pracovní právo

Z dalších zásadních právních oblastí bych uvedla pracovní právo. Jehož úprava je poněkud roztržštěná. Při vystupování v pracovněprávních vztazích se vychází z několika norem, zejména ze zákoníku práce¹⁹, zákona o zaměstnanosti²⁰, zákona o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci²¹ a další. Mladí lidé po ukončení vzdělání, proto aby zúročili nabyté znalosti a samozřejmě k zajištění svých potřeb, vstupují do pracovněprávních vztahů. I zde je alespoň základní znalost nebo orientace v pracovním právu nezbytná. Není výjimkou, kdy zaměstnavatelé neplatí mzdy nebo odvody na pojistném svým zaměstnancům, nebo je porušována bezpečnost a ochrana zdraví zaměstnanců při práci. Zejména cizincům hrozí diskriminace, práce v nevyhovujících podmínkách nebo nižší mzda za stejnou práci.

¹⁸ Právní normy, od nichž se nelze odchýlit vůli subjektů právního vztahu.

¹⁹ Zákon č. 262/2006 Sb. Zákoník práce

²⁰ Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti

²¹ Zákon č. 309/2006 Sb. zákon o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci

Podle tiskové zprávy Sdružení pro integraci a migraci ze dne 6. 11. 2012 je téma bezpečnosti práce cizinců v českém prostředí relativně neřešené a opomíjené i přesto, že se cizinci pracující v České republice setkávají s různými formami znevýhodňování, od nedodržování pracovní doby až po chybějící ochranné pomůcky, zcela nevyhovující hygienické podmínky či v krajním případě i omezování osobní svobody.²²

Mladiství by před tím, než vstoupí do života dospělých, měli být připraveni na závazky, které pro ně z pracovně právního vztahu vyplývají, ale také by měli být schopni odhalit, kdy jsou na svých právech kráceni.

1.2.4 Trestní právo

Za nejdůležitější právní normy lze považovat občanský zákoník, pracovní předpisy, ale stejně tak i trestní zákon²³ a trestní řád²⁴. Jak jsem uvedla shora, oblasti občanského a později i pracovního práva se v životě nevyhneme. O trestním právu a rozsahu jeho sankcí bychom vědět měli, ať už z důvodu, abychom se v pozici obviněného trestnímu řízení vyhnuli, ale také abychom byli schopni předcházet situacím, kde bychom se mohli stát obětí trestné činnosti.

Trestní řízení podle trestního řádu obsahuje několik stádií. Vše začíná u orgánu činného v trestním řízení, zpravidla Policie ČR, záznamem o zahájení provádění úkonů v trestním řízení (trestní oznámení, zahájení trestního stíhání), jehož výsledkem zpravidla bývá podání obžaloby na soud prostřednictvím státního zastupitelství. Poté nastává stádium soudního řízení, kdy se proces stává sporem dvou stran. Na jedné straně stojí žalobce - státní zástupce a na druhé obžalovaný, o jehož vině a trestu rozhoduje soud. Toto je jen velmi stručný nástin trestního řízení, jehož stádia by měla být dětem a zejména mladistvým v rámci právní nauky objasněna.

Je společensky mimořádně prospěšné, aby počet konfliktů s právem, případů právního donucení za protiprávní jednání byl co nejmenší, a aby naopak občané právní řád dodržovali co možná spontánně, dobrovolně, ze svého vlastního přesvědčení a rozhodnutí.

²² Sdružení pro integraci a migraci [online]. SIMI, © 2011-2013 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: www.migrace.com/cs/pracovni-migrace/bezpecnost-prace/o-projektu

²³ Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník

²⁴ Zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním

Pokud něco neuposlechneme, říká se, že jsme „porušili“ zákon a učinili jsme něco, co je z právního hlediska „nesprávné“. Účelem trestu neboli sankce stanovené zákonem za porušení či nedodržení zákona je motivovat jedince, aby se takovýmto aktivitám vyhnul.

Trestně – právní normy vyjadřují dané limity, za které není radno vstupovat a pokud se tak stane, bude člověk potrestán (nebo alespoň by měl). V trestním právu se odráží základní hodnoty života člověka a fungování společnosti, které jsou tímto právem chráněny. Veřejnost pocítuje důsledky kriminality a v mnohých případech přináší trápení i pro samotné rodiče nezletilých delikventů. Pokud při vývoji dospívajícího jedince začnou určité odchylky, které se projevují v problémovém a rizikovém chování dospívajícího, je oprávněná snaha společnosti zabránit tomu odbornými prostředky. Úsilí společnosti by mělo být zaměřeno pokud možno na předcházení započetí kriminální dráhy mladistvých, nebo alespoň udržení kriminality pro společnost na únosné míře.

1.2.5 Soudní řízení

Téma právního povědomí jsem si vybrala zejména proto, že při práci vyššího soudního úředníka na oddělení obchodního rejstříku přicházím do kontaktu s lidmi, kteří často nemají ani mlhavou představu o tom, jak funguje soudní řízení nebo hůře, jaká práva a povinnosti jim plynou z jejich postavení v obchodních společnostech. Řízení ve věcech obchodního rejstříku je trochu odlišné od klasických soudních řízení, kdy proti sobě stojí dvě strany a řeší nějaký spor. Obchodní rejstřík vede evidenci podnikatelských i nepodnikatelských subjektů a dohlíží, aby zápisy v tomto rejstříku byly pokud možno v souladu se skutečným stavem. Na jedné straně stojí právnická osoba, tedy uměle vytvořený subjekt, za nějž jednají fyzické osoby a na straně druhé soud, který požaduje plnění určitých povinností vyplývajících zejména z obchodního zákoníku a dalších předpisů. Pro ilustraci uvedu přepis typického rozhovoru mezi úředníkem a nekonkrétním podnikatelem.

PODNIKATEL: „Dobrý den, vy jste mi poslala něco, že mám platit pokutu.“

ÚŘEDNÍK: „Víte číslo jednací nebo IČO?“

PODNIKATEL: „To nevím, já to nemám u sebe, moment..... tak IČO je.....“

ÚŘEDNÍK: „Bylo zasláno usnesení o uložení pořádkové pokuty, protože společnost nezveřejňuje účetní závěrky ve sbírce listin.“

PODNIKATEL: „Já o ničem nevím, ta společnost už léta nefunguje.“

ÚŘEDNÍK: „Usnesení bylo zasíláno do datové schránky společnosti.“

PODNIKATEL: „Co to je?“

ÚŘEDNÍK: „To je emailová schránka, kterou má každá obchodní společnost, již od roku 2009. Vám, jako jednateli byly zaslány přístupové kódy a všechny úřady i soudy komunikují se společností pouze prostřednictvím této datové schránky.“

PODNIKATEL: „Já žádné kódy nemám, já o tom nic nevím, proč mi to nikdo neřekl?“

ÚŘEDNÍK: „To si musíte hlídat sám, když víte, že vlastníte společnost a jste jejím jednatelem, měl byste se zajímat o změny v předpisech.“

PODNIKATEL: „Já tomu nerozumím, co mám teda dělat?“

ÚŘEDNÍK: „Buď zaplatíte pokutu, nebo splníte, co po vás bylo požadováno, a zažádáte si o prominutí pokuty.“

PODNIKATEL: „Já jsem papíry od společnosti minulý rok spálil na dvorku. Za ty roky po mě nikdo nic nechtěl, tak jsem si myslel, že už je to všechno zrušené. Ta společnost nikdy nezačala podnikat, my jsme se s Frantou pohádali a z kšeftu sešlo. Já s tím už nemám nic společného.“

ÚŘEDNÍK: „Jenže společnost stále existuje, nikdo nepodal návrh na výmaz. Vy jste jednatel i společník, tak se o to musíte zajímat. Jinak se taky může stát, že vám přijde pokuta od finančního úřadu, pokud nepodáváte daňové přiznání, nebo jestli váš kolega jako další jednatel uzavíral nějaké smlouvy a pak neplnil, atd. Já nevím, jestli je rozumné se k tomu stavět tak, že to necháte být.“

PODNIKATEL: „To snad není možný, to mi ani neříkejte, co teď mám dělat? ...“

Na začátku devadesátých let nastal velký „boom“ zakládání obchodních společností, zejména s ručením omezeným, jako vhodný prostředek pro zahájení podnikání. Při následných ztrátách šli nesplacené pohledávky na vrub společnosti a fyzické osoby, které figurovali ve společnosti, jako společníci v podstatě za tyto dluhy neručili, resp. pouze do výše svých nesplacených vkladů. V této podobě známe společnosti s ručením omezeným dodnes. Při své práci se dosud setkávám s těmito subjekty založenými před dvaceti lety a vlastníci těchto společností, případně jejich dědicové jsou mnohdy překvapeni a následně vyděšeni zjištěnými fakty. Často nemají ani tušení, k čemu se jedním podpisem na jednom dokumentu zavázali. To, že založili subjekt, který není jen prostředkem k získání peněz, ale kterému kromě práv, vznikly také povinnosti, slyšet mnohdy ani nechtějí.

Soudní i správní řízení mají obdobnou kostru, i když je upravují odlišné zákony. Soudní řízení upravuje občanský soudní řád - zákon č. 99/1963 Sb. a správní řízení je upraveno ve správním řádu - zákon č. 500/2004 Sb. Právě neznalosti účastníků řízení mnohdy zbytečně prodlužují řízení, ať už se jedná o nevyzvednuté písemnosti, bezúčelná podání, žádosti i odvolání proti rozhodnutím, kde není odvolání přípustné nebo lhůta pro odvolání uplynula, či běžet ještě ani nezačala. Často jsou návrhy podávány k místně nebo věcně nepřislušným orgánům, lidé nemají vůbec představu, jakým způsobem se řízení zahajuje a kdy končí. Dokonce jsem byla svědkem situace, kdy asistentka jedné advokátní kanceláře se na otázku „zdali si přenesla usnesení, aby jí mohla být vyznačena doložka právní moci“ zeptala „co to je usnesení?“

Myslím, že procesní právo je v osnovách právní výuky trochu opomíjeno. Snad každý se ve svém životě staneme účastníkem nějakého řízení, které bude vedeno správním orgánem nebo soudem, např. stavební řízení, řízení o uzavření sňatku, rozvodové řízení, řízení o výživném na dítě a další. Zásada naslouchání dětem, brát v úvahu jejich názory uváděná v Úmluvě o právech dítěte je aplikovatelná právě u procesního práva. Proto by mělo být nedílnou součástí právního vzdělávání již na základních školách.

Obsahem vzdělávání dětí v části procesního práva by měla být znalost soudní soustavy (okresní, krajské, vrchní soudy, nejvyšší soud a mimo tuto soustavu stojící ústavní soud). Přehled toho, která řízení se u soudů projednávají, zásady soudního řízení, subjektivita účastníků řízení, jaké úkony může účastník řízení činit a jaké pravomoci má soud. Jaké náležitosti musí mít žaloba nebo soudní rozhodnutí, rozdíl mezi vydaným, pravomocným a vykonatelným rozhodnutím. Jakou úlohu mohou mít v řízení státní zastupitelství a jiné orgány veřejné správy (orgán sociálně-právní ochrany dětí, ombudsman,...). Alespoň základní orientace v principech procesního práva by měla být nezbytnou výbavou každého dospělého člověka.

2 RIZIKA PRAMENÍCÍ Z NEDOSTATEČNÉHO PRÁVNÍHO VĚDOMÍ A POVĚDOMÍ

2.1 Proč je znalost práva důležitá?

Jak již bylo uvedeno výše, právo nás provází celým životem. Je to jako nikdy nekončící proces nabývání a pozbývání různých práv a povinností. Je proto nezbytně důležité, abychom si už od mládí, v tomto složitém právním systému, osvojili základní dovednosti, které nám umožní snadnější orientaci ve společnosti.

Právní znalost a povědomí je nesporným plus při hledání a uplatnění na pracovním trhu i při samotném pracovním procesu. V médiích se vyskytuje spousta inzerátů nabízejících práci a právě povědomí o právu nám může pomoci odhalit nereseriózní nabídky. Pracovní smlouva, která určuje pravidla pracovněprávního vztahu má své zákonné náležitosti, jejichž opomenutí nebo překročení zákonného rámce způsobuje neplatnost. Odhalit i tyto nedostatky by měla být jedna z dovedností osvojená mládeží.

Příkladem dalšího rizika může být skutečnost, že pro mnoho z nás se život na dluh stal běžnou součástí života. Neustálý příliv reklam nabízející nejrůznější produkty, "nejvýhodnější" půjčky a úvěry vedou k dynamickému růstu zadlužování obyvatel České republiky. Pro mimobankovní subjekty je to výnosný obchod, o čemž svědčí i se neustále zvyšující počet exekucí a návrhů na osobní bankrot. Důvodem je absence základních právních znalostí a nezodpovědné hospodaření s vlastními financemi. Mám za to, že ruku v ruce s těmito neznalostmi jde mnohdy naprostá důvěra v tvrzení profesionálních manažerů a obchodních zástupců nabízející takové produkty, jejichž účelem je zbavení klienta nejen peněz, ale někdy i střechy nad hlavou.

Podle Havlíčka (1994) přechod společnosti na demokratický systém vyvolal v občanech pocit uvolnění a svobody, který se projevuje sklonem k anarchismu. To se projevuje i postojem k respektování zákonů. Formu práva a zákonů mohou považovat za nátlak na svobodný projev občana a její dodržování je podceňováno. Skutečností je, že řada řídicích pracovníků ve školství, ale i jiných resortech, se ani nenamáhá objednat Sbírku zákonů, načež ji ještě studovat. Jednají podle svých představ a porušování zákonů je pro ně

běžnou praxí. Další část občanů sice zákony studuje, ale jen proto, aby našli cestu jak je obejít.²⁵

I přesto, že se jedná o publikaci z roku 1994, obávám se, že toto tvrzení lze aplikovat i na současnou dobu čtrnácti let po revoluci. Bohužel musím říci, že i při své práci v justici se setkávám se soudci, kteří nijak nezvyšují svou kvalifikaci a nevzdělávají se v souvislosti s neustále se měnícím právním řádem.

2.2 Oběti trestné činnosti – historie a pojmy

V 50. letech 20. století se začala formovat **viktimologie**. Jako samostatné vědní odvětví kriminologie se zabývá oběťmi trestné činnosti. Slovo pochází z latinského *victima* – oběť.

Je zaměřena především na vztah oběti k pachateli a trestnému činu, na následky trestného činu z hlediska oběti a stále častěji tento zájem vyúsťuje ve snahu obětem pomoci, a to jak oběti konkrétního trestného činu, tak formou právních úprav ve prospěch oběti obecně. Za zakladatele viktimologie bývá označován Němec H. von Hentig a Izraelec B. Mendelsohn. Tito definovali obsah pojmu oběť a vytvořili první vědecky podložené typologie obětí. Obsah pojmu oběť formulovali dost široce. Jako oběť byla označena „osoba, organizace, morální nebo právní řád, které jsou ohroženy, poškozeny nebo zničeny trestným činem.“

Dalším pojmem, který bych chtěla zmínit je **viktimnost** označující „disponovanost“ jedince nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu. Jinak řečeno viktimnost vyjadřuje stupeň pravděpodobného rizika, že se jednotlivec nebo určitá sociální skupina stane obětí trestného činu.²⁶

Lze uvést, že existují sociální skupiny, jejichž příslušníci se častěji než ostatní občané stávají oběťmi kriminálního jednání v konkrétním období, obsahují též policejní statistiky, které sledují tzv. objekty zájmu pachatele. Jedná se o skupiny osob „disponovaných“ svým povoláním, majetkovými poměry, věkem, psychickými vlastnostmi či sociálními

²⁵ HAVLÍČEK, L. *Problematika výuky práva a výchovy k právnímu vědomí*. In: *Výchova k právu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s. 28

²⁶ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. *O významu poznávání obětí trestné činnosti* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, ©2010 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz>

charakteristikami stát se atraktivními pro pachatele majetkové, násilné, mravnostní či jiné kriminality.²⁷

U určitých profesí např. taxikářů, policistů, pracovníků pošt, bank nebo obchodů, ale i u určitých skupin obyvatel jako seniorů, dětí, žen, cizinců, handikepovaných osob, alkoholiků, narkomanů nebo bezdomovců existuje vyšší pravděpodobnost stát se obětí trestného činu. Uvedené pojmy jsou výsledkem viktimologických výzkumů, jenž byla v poledních cca 30 letech prováděna kriminologií i v mezinárodním měřítku. K těmto pojmům, bych přiřadila i profesi zdravotníků, zejména pracujících u záchranné služby nebo sociálních pracovníků, kteří se pohybují v rizikovém prostředí mezi osobami žijícími na okraji společnosti nebo s bohatou trestní minulostí.

„Samostatnou kapitolou jsou oběti, které k viktimizaci přispějí vlastní neopatrností – jsou to oběti především majetkové kriminality (např. podvodů, krádeží, vloupání), ale často i mravnostní (znásilnění) a násilné (včetně vražd). Proto jsou v posledních letech vedeny různé osvětové kampaně, jak kriminálním útokům předcházet, zpracovávají se četné instruktážní materiály preventivního charakteru.“²⁸

Výše uvedené jsou příklady vlastní neopatrnosti. A proto mám za to, že pokud budeme znát, máme schopnost i předvídat. Děti jsou jednou ze skupin, která je ohrožena trestnou činností. Pokud budou informovány o možném nebezpečí, budou schopny předvídat a vyhýbat se situacím, kde by se mohly stát obětí trestného činu, ale i situacím, kde by mohly být samotným pachatelem.

Při uložení trestu pachateli trestného činu, je kromě trestní represe, zájem chránit oběti trestné činnosti. V případě majetkové trestné činnosti je to povinnost nahradit poškozeným škodu. Poškození však nemají mnoho šancí na úspěch, pokud pachatel nastoupí výkon trestu a pokud navíc stihne včas převést svůj majetek na někoho jiného nebo do zahraničí. I přesto, že mají v ruce pravomocný a vykonatelný rozsudek. Stát už v této fázi nezajímá, zda odsouzený odčinil škodlivý následek své trestné činnosti. Děti by měly znát, jakým

²⁷ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. *O významu poznávání obětí trestné činnosti* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, ©2010 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz>

²⁸ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. *O významu poznávání obětí trestné činnosti* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, ©2010 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz>

způsobem funguje vymahatelnost práva, zejména to, že ne vždy je viník potrestán a jeho čin odčiněn. Taková je realita.

2.3 Masová komunikace

To co v malé skupině obyvatel obstará obyčejná komunikace z úst do úst, ve velkých společnostech obstarávají sdělovací prostředky neboli média. Pro naši dobu jsou příznačná masová média a jejich rozvoj. Lidé mají nekonečné možnosti jak získávat informace, vzdělávat se a bavit z různých zdrojů jako je televize, rozhlas, internet, noviny. Média zprostředkovávají informace veřejné pro každého, a proto by měla především rychle a přesně informovat o tom, co všechny zajímá a co se všech týká. Tím jak informují, ovlivňují to, co si o nich budeme myslet my. Pomáhají vytvářet „veřejné mínění“, čímž ve společnosti vytváří různé názorové skupiny.

„Čím více získávají informace na významu, tím větší je zodpovědnost „výrobců médií“, tedy těch, kteří v médiích vybírají informace, zpracovávají je a předkládají čtenáři, posluchači či divákovi. S růstem významu a moci médií roste pokušení jejich výrobců uplatňovat vlastní vliv a dokonce můžeme sledovat snahu o manipulování procesu tvorby veřejného mínění.“²⁹

Masová kultura se prosadila v průběhu 20 století. S rozvojem masové společnosti rostla poptávka po masové kultuře a vedle toho stejně tak rostla i nabídka a produkce masové kultury.

„Média stále více ovlivňují náš způsob poznávání světa, naše vidění světa a naši představu o světě. S tím, jak se média postupně vzdalují od původního přímého zakotvení v realitě, ztěžují naše uchopení světa v jeho přehlednosti a ucelenosti. Představují stále více určitou simulaci reality, světa. Vytvářejí mediální svět, jehož součástí je i mediální kultura, v níž se odráží i nově se formující vztah člověka ke světu.“³⁰

Masová média nepozorovaně potlačují kritické myšlení. Často je směřována zpráva a komentář, který vyjadřuje subjektivní názor tvůrce zprávy. S tímto se nejčastěji

²⁹ KUNCZIK, M. *Základy masové komunikace*, Praha: Karolinum, 1995, s. 7.

³⁰ VEČEŘA, M. *Sociologie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 99.

setkáváme v bulvárních novinách, které se snad už ani nesnaží, aby zprávy vyznívaly věrohodně. Čím častěji je zpráva opakována, tím výše je hodnocena její důležitost u publika. Média tím vytváří vlastní obraz reality a tak ovlivňují postoje a chování jedinců vůči událostem.

Jako ukázkou manipulace veřejnosti bych uvedla případ z publikace *Základy masové komunikace*. „Kepplinger a Roth (1978), kteří analyzovali zpravodajství západoněmeckých médií o „naftových krizích“ v letech 1973-74, poukazují na to, jak zkreslený obraz skutečnosti, vytvořený masovými médii, může změnit chování veřejnosti. Na první vlnu negativních zpráv o situaci v dodávkách ropy lidé reagovali hromadnými nákupy benzínu. Na základě toho byla bonnská vláda nucena vyhlásit zákaz užívání soukromých aut o nedělích a veřejných svátcích, ačkoli k tomu nebyly objektivně žádné důvody – zásoby ropných výrobků byly dostatečné. Naopak druhá podobná vlna zpravodajství o tomto tématu neměla na chování veřejnosti žádný dopad. Autoři z toho vyvozují, že přímý kontakt se všemi obyvateli není nezbytnou podmínkou účinku na všechny části obyvatel. „Rozhodujícím nezbytným předpokladem je spíše to, že masová média podnítlí vývoj, který pak probíhá podle svých vlastních pravidel. Jinými slovy, sociální účinek masových médií není součtem účinků na jednotlivce, ale spočívá v tom, že zahajuje řetězové reakce.“³¹

Pokud jde o televizní vysílání, někdy to vypadá, jakoby pořady a seriály naopak vyplňovaly prostor mezi reklamami. Politické zpravodajství je natolik negativistické, že tuto negaci přenáší na člověka a ten nabývá dojmu, že ani on sám nemůže nic ovlivnit. Nebo je to účel? V moderní společnosti mají média velkou moc a tu mohou zneužít. Všichni se potřebujeme naučit kriticky číst, to jest sami posoudit, čemu a komu můžeme věřit a na koho si dávat pozor. Nic není tak jednoznačné, jak vypadá, věci jsou většinou složitější, než se může na první pohled zdát.

I Česká republika patří k zemím, kde jsou děti ohroženy rizikovým obsahem internetu. Děti si často neuvědomují nástrahy a rizika internetu, jako je kyberšikana, dětská pornografie nebo stránky propagující extremistická hnutí. Ani rodiče si mnohdy nejsou vědomi nebezpečných jevů, s kterými se jejich děti mohou na internetu setkat. Ministerstvo vnitra se stalo partnerem projektu E-Synergie (2011 – 2014) Pedagogické fakulty

³¹ KUNCZIK, M. *Základy masové komunikace*, Praha: Karolinum, 1995, s. 202.

Univerzity Palackého v Olomouci, jehož cílem je systematicky snižovat rizika spojená s virtuální komunikací s ohledem na mladou generaci.

Ke schopnosti odstupe od médií směrem ke kritickému myšlení by měla přispět mediální výchova. Podle Mičienky (2007) je mediální gramotnost komplexní kompetencí efektivně pracovat s médii. Dále je pak tvořena dovednostmi, které umožňují kontrolu jejich vlastního využívání a především schopností rozeznat a posoudit věrohodnost a komunikační záměr různých sdělení. Významnou součástí mediální gramotnosti je také znalost hlavních mediálních produktů, jejich uspořádání a pravidelnosti.³²

Proč zmiňuji právě mediální gramotnost v souvislosti s právním povědomím? Pomáhá nám uvědomit si, že co člověk vidí v televizi nebo čte v tisku, nemusí být odrazem reality. Jde o to naučit se spoléhat na vlastní úsudek a nevěřit vždy jen tvrzení jiných, ať vyzní sebezvěšdivěji. Respektive ověřit si tvrzení druhých, než je převzmu za své vlastní.

³² MIČIENKA, M. a JIRÁK, J. *Základy mediální výchovy*. Praha: Portál, 2007, s. 23.

3 PRÁVNÍ POVĚDOMÍ JAKO SOCIÁLNÍ DOVEDNOST

3.1 Utváření právního povědomí

Obecně platí, že konkrétní projevy chování jedince mohou být v souladu nebo v rozporu s tím, jaké chování je od něho vyžadováno nebo očekáváno, ať již ve formě povinností či oprávnění stanovených právem, nebo vyplývajících z morálních norem nebo pravidel soužití. Domnívám se, že navenek projeveným chováním jedince se projevují psychické vlastnosti i zvláštnosti jedince. Tyto subjektivní faktory jsou, co do výsledné kvality a úrovně vědomí jedince ovlivněny motivy, vůlí, společenskými vztahy i prostředím, v němž žije.

Klíčovým problémem v psychickém procesu regulace chování jedince, ať při dodržování nebo porušování norem, je mravní zralost mladého člověka. Dominantní je otázka vůle a hodnotové orientace a v návaznosti na tyto prvky pak i otázka postojů. Postoj jedince vyjadřuje jeho vztah k právu, a to kladný nebo záporný a vyjadřuje obsah a úroveň právního vědomí.

Úroveň právního povědomí mladého člověka je dle mého názoru ovlivňována právní výchovou a je bezprostředně spjata s výchovou jako takovou. Působením právní výchovy nelze změnit hodnotovou orientaci mladého člověka ani jeho mravní cítění, lze je pouze ovlivnit. Podstata spočívá v tom, že charakterové vlastnosti, jejich základ, se utváří kolem třetího roku věku dítěte. Vývoj osobnosti dítěte je podmíněn dědičností a vlivem prostředí, v němž vyrůstá. Dítě vnímá svět, lidi a vztahy mezi nimi skrze život a názory své rodiny, později školy, skupiny vrstevníků i masových sdělovacích prostředků a prostřednictvím těchto vztahů se učí chápat a hodnotit vztahy mezi lidmi, společenské dění a později také samo sebe. S dítětem roste a utváří se i jeho sociální zkušenosti a tím se formuje i jeho mravní cítění. Již v nejútlejším věku jsou vytvořeny základy určité kvality charakteru osobnosti, zejména volní složky a hodnotové orientace. Proto vštípení základů, na nichž stojí mravní i právní výchova, leží na bedrech rodičů.

Američtí sociální psychologové June Tapp a Lawrence Kohlberg zpracovali vývoj formování vztahu jedince k právním normám. Jde o šest stádií právní socializace

navazující na stadia morálního vývoje jedince a jsou odvislá od dozrávání kognitivních schopností a rozvoje sociální zkušenosti jedince.

1. Předkonvenční úroveň – jedinec nevnímá normy jako sociální konvence.
 1. stadium – je veden pouze snahou, aby se vyhnul potrestání nebo aby získal odměnu.
 2. stadium – zásady slušnosti, vzájemnosti a spravedlnosti jsou přítomny, ale jednání je účelové k uspokojení zejména vlastních potřeb
2. Konvenční úroveň – jedinec zakládá své chování na dodržování konvenčního řádu a toho, co očekávají druzí.
 3. stadium – jedinec vnímá souhlas okolí, správné je to, co očekávají druzí
 4. stadium – orientace na právo a pořádek, správné je konat svou povinnost a respektovat autoritu
3. Postkonvenční úroveň – jedinec zakládá své chování na hodnotách a principech, které jsou platné a použitelné nezávisle na autoritě sociálního okolí a na vlastní identifikaci s tímto okolím.
 5. stadium – jedinec postupuje podle všeobecných individuálních práv a standardů; je si vědom relativity hodnotových postojů a názorů.
 6. stadium – jedinec si právo definuje jako vědomé rozhodnutí ve shodě se zvolenými etickými principy, respektování důstojnosti člověka jako jedince.³³

Proces právní socializace vychází z morální a právních postojů jedince a v jednotlivých stádiích může dojít k narušení nebo zvratu probíhající socializace.

Dalším faktorem, který se podílí na utváření právního povědomí, je i samotné působení práva. Právo působí v tom směru, kdy je možné se určitým způsobem chovat nebo jde o nutnost se určitým způsobem zachovat či zdržet se určitého jednání. Každému oprávnění koresponduje povinnost a každé konkrétní povinnosti zase odpovídá určité oprávnění. Neplnění nebo porušení povinnosti je zajištěno donucením. Prostředky, formy a způsoby donucení jsou rovněž stanoveny zákonem. Samotná právní úprava tak působí na motivaci chování mladého člověka. Kvalita tohoto působení je přímoúměrná stavu právního povědomí jedince a na znalostech právní úpravy. V případě porušení právní normy se jedná o otázku hodnotové orientace jedince, která je v rozporu s hodnotovým systémem společnosti. Čím nižší je právní vědomí jedince, tím nižší je kvalita působení právního

³³ VEČEŘA, M.. *Sociologie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 114-115.

systemu, neboť pokud jedinec nezná výši sankce, neovlivní to ani jeho úmysl protiprávního jednání.

„V mladším školním věku se stěží dá hovořit již o formování právního vědomí. V postatě lze říci, že v tomto období má rozhodující význam formování morálky jedince. Období dospívání je spjato s rozvojem a změnami v hierarchii hodnot. Rozvíjí se schopnost uvědomovat si projevy práva a diferencovat je od ostatních sociálních jevů. Kontakt s právem je ovšem stále ještě zprostředkován téměř výhradně sociální, nikoli vlastní zkušeností – rodinou, školou, masmédií, uměním aj.“³⁴

Kovařík v publikaci *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*, zjišťuje jeden z klíčových poznatků o právní a politické socializaci, a to že „zapletení se“ do právního systému samo o sobě nevzdělává a neučí děti a mladistvé o jejich právech. Uvádí, že zkušenost není socializující, nýbrž právní socializace vyžaduje zkušenosti, v nichž člověk provádí výběr a je slyšen. Zjistili, že děti, ať již oběti či svědkové, které se zúčastnily soudního řízení, neziskaly o nic větší pochopení právního procesu než děti, které se právního řízení neúčastnily.

Jako příklad toho „být slyšen“ bych uvedla řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Jedná se o typické soudní řízení, kde je využíváno právo nezletilého být slyšen před soudem. Názor dítěte by měl být jedním ze skutkových poznatků potřebných pro rozhodnutí soudu.

Dle mého názoru, vlastní zkušenost dítěte značně ovlivňuje úroveň právního povědomí, ať už jde o bezprostřední účast nebo zprostředkovaně přes podanou informaci od osob blízkých, kamarádů nebo spolužáků, kteří se např. stali obětí nebo svědkem trestného činu. Nepopírám, že účast na soudním řízení, kdy žáci sledují dílčí část procesu, aniž by byli seznámeni s jeho celkovým průběhem, jakoby vytrženo z kontextu, mohla ovlivnit zásadním způsobem jejich právní povědomí. Nicméně alespoň drobný nástin toho „*jak to vlastně u soudu chodí*“ může obohatit jejich představu o aplikaci práva v praxi.

³⁴ HOUBOVÁ, D. *Právní výchova a formování vztahu k právu*. In: *Výchova k právu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994, s. 14.

Zásadnější význam v právním povědomí může zanechat pak zkušenost zažitá přímo v rodině. Dnes ne neobvyklá situace při zadlužení rodiny, kdy dítě je přítomno, jak důsledkům prvních nesplacených splátek i zpravidla nepříjemných konců končících exekucí zabavením majetku nebo osobním bankrotem, což samozřejmě znamená nepřehlédnutelný zásah do života celé rodiny. Jsem přesvědčena, že taková zkušenost má zásadní vliv na právní povědomí dětí, které si touto situací prošly a mohou tuto zkušenost přenést do svého dalšího života a snad se z ní i poučit.

3.2 Význam právní výchovy

Právní výchova je realizována prostřednictvím výuky určitých předmětů. Nebudu-li se zabývat touto otázkou z pohledu specifik vysokých škol, pak je na základních školách tímto předmětem Výchova k občanství. Výuka tohoto předmětu ovlivňuje vztah jedince ke společnosti a působí i na intenzitu jeho zájmu o celospolečenskou dění; ovlivňuje formování právního vědomí. Nezastupitelnou úlohu má z hlediska účinného působení vzdělávací a výchovné úsilí pedagoga. Nejde tedy jen o předávání vědomostí a znalostí, ale současně a zejména o to, jakým způsobem a s jakou přesvědčivostí se tak děje. Jde o otázku přístupu a tvůrčí práci každého učitele.

Cílem právní výchovy by mělo být dosažení takového stavu právního povědomí jedince, které se projevuje v jeho názorech a postojích jako je úcta k zákonům a v dobrovolném dodržování zákonů (nejen zdržení se určitého chování, ale i aktivního jednání, spočívající ve využívání oprávnění, a to v souladu s tím, co právo stanoví). Na tento cíl navazuje zejména prohlubování právního vědomí, tedy poznání práva a pěstování pocitu odpovědnosti za plnění právem stanovených povinností a aktivního přístupu k využívání oprávnění.

Za aktivní přístup lze považovat aktivity osob za účelem prosazování svých zájmů spojujících do nejrůznějších spolků a občanských sdružení, účast na referendu, nebo využívání petičního práva.

Předmětem právní výchovy by mělo být seznamování se s činností orgánů justice, policie i státního zastupitelství a jejich zapojování do boje proti kriminalitě a ostatním negativním společenským jevům. Seznamování se se základními zásadami a vývojem právního řádu,

zejména s těmi právními předpisy, s nimiž občané přicházejí do styku v běžném životě. V oblasti trestního práva by měla právní výchova působit ve směru boje proti alkoholizmu, drogám, předcházení neoprávněnému obohacování, zvyšování bezpečnosti silničního provozu a v neposlední řadě recidivě trestné činnosti. Na úseku občanskoprávním pak ve směru ochrany vlastnických práv, rodiny, zájmů nezletilých dětí a orientace v pracovněprávních vztazích.

Možností jak působit na nezletilé je několik. Jde o přímé působení právní výchovy (např. vlastní zkušenosti, internet, média,...) nebo zprostředkované působení přes rodinu, školu, zájmové a neziskové organizace. Z této skupiny nelze vyjmout ani činnost státu, který by měl této problematice věnovat zvýšenou pozornost, neboť je bezprostředně spjat se zákonodárnou činností.

Na proces utváření právního povědomí a vědomí mládeže působí i množství nepřehledných předpisů a jsem přesvědčena, že čím přehlednější a jasnější bude náš právní řád, tím lepší budou podmínky pro účinnou právní výchovu.

Podle V. Kačaniho (1983) výchovně vzdělávací proces vcelku i každá jeho složka tvoří složitý komplex vzájemně se podmiňujících jevů, vztahů a souvislostí, které v jednotě všeobecného a jedinečného determinují efekt záměrného působení.³⁵

Proto lze říci, že ve výchovně vzdělávacím procesu působí komplex vzájemně působících činitelů, které utváří celkovou výchovnou situaci a určují vývin osobnosti žáka v součinnosti s ostatními vlivy společenského prostředí.

Typickým činitelem a ukazatelem celkové úrovně výchovně-vzdělávacího procesu je školní úspěšnost. Znamka je jakousi odměnou za vykonané úsilí a předpokladem pro další studium. Ovlivňuje motivaci, která je důležitým činitelem podmiňující plnění. Školský zákon č. 561/2004 Sb. umožňuje u 1. – 9. ročníků základních a středních škol a konzervatoře také slovní hodnocení. Dle mého názoru mají obě hodnocení svá pro a proti. V případě právní výchovy bych nepreferovala žádnou z forem hodnocení, nicméně

³⁵ KAČÁNI, V. *Osobnosť žiaka vo výchovno-vzdelávacom procese*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, s. 9.

dovedu si představit kombinaci známky a slovního hodnocení jako vyváženou analýzu žákova výkonu a žádoucí motivací.

Jak uvádí Kačáni (1983), každý stav zaměřenosti, motivace a aktivity provází základní hodnotící aspekt, který v nejvšeobecnějším smyslu představuje konfrontaci realizace subjektivních potřeb a cílů se společenskými normami a požadavky. A právě utvořená kritéria pro hodnocení realizované činnosti jednotlivce hrají velmi důležitou úlohu jak ve vztahu k celkovému začlenění osobnosti, tak i při konkrétní činnosti člověka, který se realizuje ve společenských podmínkách.³⁶

3.3 Úloha mravní výchovy

Jan Keller ve své knize *Nedomyšlená společnost* popisuje vztah mezi zdvořilostí a slušností. Slušně se vůči nám může zachovat i člověk zcela neznaný vybraných mravů. Zdvořilost naopak nejednou halí úmysly vyložené podlé. Ochota, soucit, ohleduplnost jsou charakteristické znaky slušného chování, které nemusí přímo souviset s naučenými vzorci zdvořilého jednání. Rozhodující však je, že navenek projevená slušnost a zdvořilost, působí stejně.³⁷

S právní výchovou úzce souvisí i mravní výchova, která formuje charakter, jenž je pro právní povědomí klíčový. I právní věda zkoumá podstatu a tvorbu norem a současně řeší formy postihu těch občanů, kteří tyto normy nerespektují a porušují. Na rozdíl od morálních norem, však právní normy obsahují možnost sankce. Základní vazbou morální výchovy je její spojitost s filozofií a etikou. I občanský zákoník operuje s pojmem dobré mravy. Ty sice nejsou zákonem definovány, ale vychází z určitých pravidel a norem vycházející z chování a způsobu jednání lidí ve společnosti, kde jsou považovány za závazné.

„Weber vychází z toho, že sociální jednání spočívá na obvyklých a pravidelných formách, které se nazývají zvyky a, trvají-li déle, mravy. Normativní se stávají ty vztahy, které se opírají o závazný řád. Jednající orientuje své jednání podle takového řádu, neboť věří v jeho legitimitu. Víra v legitimitu může vycházet ze čtyř pramenů:

³⁶ KAČÁNI, V. *Osobnost žiaka vo výchovno-vzdelávacom procese*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, s. 92.

³⁷ KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1992, s. 43.

- tradice (platnost toho, co existuje odedávna);
- afektu (platnost toho, co bylo nově zjeveno);
- hodnotově racionálního přesvědčení (platnost toho, co je bráno za přirozené a nepopíratelné);
- účelové racionality (platnost toho, co je bráno za užitečné; prospěšné).³⁸

Spojitost mravní výchovy lze kromě sociologie, nalézt i u psychologie obecné, která zkoumá psychické procesy vývoje osobnosti a jeho složky jako charakter, temperament, postoje a zájmy, které se podílejí na morálním profilu jedince.

Podle Jůvy (1989) morální formování osobnosti vždy probíhá v sociálním prostředí, v rámci velkých i malých sociálních skupin. Z tohoto hlediska se dostává do popředí zájmu teorie mravní výchovy také problematika sociologická. Uvádí, že skupina svými cíli, svou dělbou úloh i svým veřejným míněním jedince formuje, adaptuje určitému hodnotovému systému a podílí se na utváření jeho sociálních rysů. Sociální skupina je v rozvoji osobnosti jedním z rozhodujících činitelů její socializace, jejího organického začlenění do společnosti a její morální profilace.³⁹

Mravní výchova by měla být realizována nejen ve školních a výchovných zařízeních, ale primárně v rodině. Specifická by měla být pro předškolní věk, základní, střední i vysokou školu a jak jsem uvedla již výše pro zmiňovanou výchovu rodinou. Morální působení nalezneme prakticky v každé situaci. Jde o působení na intelekt i emocionální stránku jedince, čímž dochází k morálnímu formování osobnosti.

V současné době je jedním z realizovaných školních vzdělávacích programů téma etická výchova, která byla rozdělena do oblastí Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a svět práce a Člověk a zdraví.

3.4 Role rodiny

Rodina jako základní výchovný činitel v počátečním období života zásadně ovlivňuje utváření charakteru. Protože rodina má zásadní vliv i v dalším období dítěte, kdy nastupují

³⁸ VEČEŘA, M. *Sociologie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 43.

³⁹ JÚVA, V. *Mravní výchova*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1989, s. 10.

další činitelé výchovy (školka, škola), považují za nutnou podporu vzdělávání dospělých i v oblasti právní výchovy, neboť jak známo, děti přebírají vzory a návyky zejména od rodičů. Příkladem by mohla být nepříznivá rodinná situace (exekuce zabavením majetku, rozpad rodiny), která by mohla vést k rizikovému chování dítěte. Při zachování kvalitních vzájemných vztahů v rodině je negativní dopad na dítě mnohem nižší.

„Soustava rodinných hodnot se mj. vyjevuje tím, jak rodiče instruují děti. Hlásané normy však nemusejí být v souladu s normami skutečně platnými. Jestliže rodič tvrdí dítěti, že zdravé je nekouřit a sám kouří, pak fakticky sděluje: kouření je přípustné a svědomí lze uchlácholit protikuřáckou propagandou. Děti, jak známo, přejímají spíše to, co vidí, než to, co slyší.“⁴⁰

V období do konce devatenáctého století byly děti vedeny ke kázni, poslušnosti, a to naprosté, již od neútlejšího věku. Zdůrazňovali se mravní zásady a rodinná hierarchie. Laskavost rodičů nebyla zavrhována, ale byla doprovázena nesmlouvavým postojem k chybám dítěte. Děti rodičům vykaly a rodič byl v podstatě považován za nadřazeného dítěte. K uvolňování docházelo na počátku 20. století, kdy měnící se postavení žen vedlo k poklesu autoritativnosti. Poslušnost dítěte měla být vědomá, ne slepá. Kázeň nebyla tolik vynucována silou, ale apelovalo se na rozum dítěte. Mateřská a rodičovská láska se v příručkách začala zdůrazňovat až po roce 1950. Hlavní bylo, aby dítě navázalo k rodičům dobrý vztah, aby atmosféra celé rodiny byla harmonická. V šedesátých letech pronikají do Evropy americké superliberální postoje k dětem. Od zdůrazňované hierarchičnosti rodiny se na sklonku minulého století přešlo k ideálu rovnocenného vztahu mezi mužem a ženou. Důraz se nyní klade na harmonické fungování rodiny, která by měla umět respektovat individuální zvláštnosti dítěte. Vrací se otázka naléhavosti autority a mravních základů výchovy.

Rodiče svým vlivem určují životní dráhu dítěte. Dítě si z rodiny odnáší představu o pracovním uplatnění, o manželství, rodině a hodnotové orientaci. Myslím, že nejcennějším statkem, který dnes rodina dětem předává, už není majetek, ale vzdělání. Za současných znalostí o vlivu rodiny na trestnou činnost dětí, se zdá logické, že preventivní aktivity by měly směřovat především do prostředí rodiny. Nešetrné intervence v rodinách však mohou být chápány jako vpády do soukromí.

⁴⁰ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství. 1993, s. 38.

Je nezbytné působit na dítě od raného věku, tak aby z něj vyrostla zodpovědná a empatická osobnost. Znalost práva není rozhodujícím faktorem pro posuzování právního vědomí, ale jsou to volní vlastnosti a hodnotová orientace. Tyto jsou součástí charakterových vlastností jedince, na jehož utváření má zásadní vliv rodina.

„Člověk ale žije ve společnosti a zkušenost, kterou zde získává, má rozhodující vliv na formování jeho hodnot. Má-li mít humanismus naději na praktické uskutečnění, musí být proto přetvořena i současná společnost na prostor spolupráce rovnoprávných partnerů, a nejen to. Je nutné uznat i význam harmonického rodinného soužití založeného ovšem na dobrovolnosti, rovnoprávnosti a spolupráci rovnoprávných partnerů, muže a ženy a na jejich vzájemné lásce. Rodina je první intimní lidské společenství, s nímž přicházíme do styku a v němž se pod jeho vlivem formují naše základní postoje a hodnoty. Vzájemný vztah rodičů a dětí je prvním lidským vztahem, se kterým máme zkušenost. Má-li mít svět přátelství, spolupráce a vzájemného respektu naději, musí mít kořeny také zde. Věříme totiž v možnost jen toho, co již známe.“⁴¹

Denně slyšíme o rozkrádání majetku státu, korupci, vandalismu a bezohlednosti lidí. Tyto jevy jsou běžnou součástí našich životů a mnohdy se ani nepozastavíme nad neštěstím druhých lidí. Rychlost dnešní doby a každodenní povinnosti a starosti nám nedávají mnoho šancí se na chvíli zastavit, zklidnit a uvědomit si (i když to může znít jako klišé), že opravdu žijeme jenom jednou a máme jen jednu šanci pozitivně ovlivnit nejen svůj život, ale i život svých dětí a dalších generací, které přijdou po nás.

Na tomto místě bych chtěla uvést svůj oblíbený citát anglického básníka Johna Donne: „*Smrtí každého člověka je mne méně, neboť jsem součástí lidstva. A proto se nikdy neodvažuj ptát, komu zvoní hrana. Zvoní tobě.*“

⁴¹ VALACH, M. *Češi v neklidné době*, Brno: L. Marek, 2006, s. 11.

4 MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY PŘI ZMĚNĚ SOUČASNÉHO STAVU

Právo jako součást sociálního života a právní normy, které vymezují jeho hranice, spoluvytváří realitu každodenního života. Vedle morálky, politiky, ekonomiky a dalších oblastí, představuje právo významnou oblast společenského života.

„Právo jako oblast sociálního života v sobě zahrnuje:

1. systém právních norem představující výchozí a základní položku práva,
2. právní vědomí jednotlivců, sociálních seskupení a společnosti,
3. právní komunikaci,
4. právní motivaci – je předmětem studia především právní psychologie,
5. soubor právního jednání – představují ho především právní úkony fyzických a právnických osob,
6. soubor právních vztahů, tj. sociálních vztahů, na které se vztahuje určitá právní norma,
7. instituce realizující a aplikující právo,
8. tvorbu právních rozhodnutí v rámci aplikace práva,
9. tvorbu samotných právních norem.⁴²

Sociální pedagogika se jako předmět zaměřuje na každodennost života jedince, na zvládnutí životních situací bez ohledu na věk, akcentuje ochranu jedince před rizikovými vlivy, iniciuje takové změny v sociálním prostředí, které se snaží uvádět do souladu individuální potřeby a zájmy jedince s možnostmi společnosti.⁴³

Lze tedy říci, že právo a sociální pedagogika spolu souvisí. Ve výchově a vzdělávání k právu a k získávání právního povědomí i vědomí je sociální pedagogika jedním z nástrojů společnosti, jenž vede k posílení těchto dovedností.

⁴² VEČEŘA, M. *Sociologie práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 82.

⁴³ KRAUS, B. *Sociální pedagogika I.*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 12.

4.1 Prevence kriminality

I přesto, že problémy by měly být řešeny tam, kde vznikají, tak nejen města a obce by měly mít trvalý zájem o prevenci, ale i stát prostřednictvím svých pravomocí.

Prvními průkopníky v oblasti prevence byli právníci a filozofové minulých dob, kteří si stanovili za cíl trestu nápravu pachatele a nikoli jen pouhou odplatu společnosti jedinci, který překročil trestně právní normy. Preventivní programy minulého století měly převážně sociální charakter, byly zaměřené na trávení volného času (hřiště, sportoviště) nebo organizace dobrovolníků (Pionýr, Skaut) pro ohroženou mládež.

Co je to vlastně prevence kriminality? „Představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítím nebo před jejím pokračováním.“⁴⁴ Podle Večerky (1997) páčání kriminality nejvíce snižuje zvýšená neodvratnost zatčení a potrestání pachatele. Přísnost trestu velmi pravděpodobně tento účinek nemá, mimo jiné proto, že většina populace nezná skutečnou výši trestních sankcí.

Na tomto místě bych chtěla uvést definici prevence kriminality na Kongresu OSN v roce 2010. „Prevence kriminality zahrnuje veškerá opatření ke snižování rizika výskytu trestných činů, jakož i jejich škodlivých důsledků pro jednotlivce a společnost, včetně strachu z kriminality. Prevence kriminality se snaží působit na různorodé příčiny kriminality. Prosazování práva a trestní sankce jsou v této souvislosti ponechávány stranou, navzdory jejich potenciálně preventivním účinkům.“⁴⁵

Aby měly preventivní činnosti výraznější naději na úspěch, musí být tyto aktivity projektovány jako činnosti dlouhodobé a systematické a musí mít dostatečné finanční krytí. Jakékoliv podcenění preventivních snah, může ohrozit konečné záměry preventivního působení. Současně se musí každý jedinec o svou bezpečnost sám přičinit. Nemůže se bezvýhradně a zcela spoléhat na činnost státu a obce. Nicméně ani nesmí brát právo do svých rukou nebo jednat podle momentálních nálad, ale musí hledat řešení konfliktních situací ve shodě s platným právem.

⁴⁴ VEČERKA, Kazimír. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Themis, 1997, s. 69.

⁴⁵ Ministerstvo vnitra ČR: *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2012 až 2015* [online]. © 2010 [cit. 2013-01-15]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz>.

Instituce, které mohou v určitém územním obvodu či regionu působit v oblasti prevence kriminality a dalších sociálních patologií jsou – Policie České republiky, územní orgány státní správy, orgány místní samosprávy, zájmová sdružení občanů, školy a školská zařízení a v neposlední řadě rodina.

4.2 Projekty Ministerstva vnitra

Prevence kriminality je řízena Ministerstvem vnitra, které koordinuje činnost Policie ČR a dalších subjektů (obce). Jako příklad bych uvedla realizaci projektu Zpravodaj „Prevence do každé rodiny“. Bude mít výhradně elektronickou podobu a bude poskytovat informace o trestné činnosti a ochraně před ní se zdůrazněním aktuálních potřeb. Prostřednictvím měst a obcí bude elektronickou cestou zasílán k co největšímu počtu občanů. Jeho cílem bude ovlivnit postoje lidí a dosáhnout zvýšení jejich odpovědnosti za vlastní bezpečnost i bezpečnost jejich okolí. Zpravodaj bude prezentován prostřednictvím portálu www.prevencekriminality.cz. Tento portál bude sloužit mimo jiné i k propagaci akcí a on-line výměně informací i pomoci při řešení problémů. (Ke dni 17. 4. 2013 doposud nebyl spuštěn).

4.2.1 Úloha Policie České republiky při prevenci kriminality

Policie se setkává s negativními důsledky různých sociálně patologických jevů u dětí, na které je třeba včas kvalifikovaně reagovat. Jsme si vědomi toho, že předcházet problémům spojeným se zneužíváním alkoholu či jiných drog dětmi je velmi důležité, žádoucí a určitě má smysl. Policie České republiky bezpochyby sehrává významné místo v oblasti prevence těchto sociálně patologických jevů.

V rámci Policie České republiky se prevencí sociálně patologických jevů zabývá při krajských ředitelstvích především tým policistů zařazených v preventivně informační skupině. Preventisté, jak nazýváme tyto policisty, realizují různé preventivní projekty a aktivity formou přednáškové činnosti či besed s erudovanými odborníky na všech stupních a typech základních a středních škol a učilišť. Jedním z hlavních cílů je výchova a zvyšování právního povědomí mladé generace.⁴⁶

⁴⁶ Ministerstvo vnitra ČR: *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2012 až 2015* [online]. © 2010 [cit. 2013-01-15]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz>.

Setkání s policisty je přizpůsobeno věku adresátů jednotlivých preventivních aktivit. Pro první stupeň základních škol jsou zprostředkovávány nejdůležitější informace z oblasti zneužívání návykových látek formou her, zábavných aktivit (např. soutěží nebo hádanek), samozřejmě vždy přiměřené věku a rozumovému vývoji dětí. Jedním z programů prováděných Policií ČR v rámci preventivní činnosti je projekt „Ajaxův zápisník“.

„Ajaxův zápisník“ je věnuje mimo jiné problematice závislosti na alkoholu, kouření hazardních hrách a drogách.

Další preventivní aktivity v oblasti zneužívání návykových látek jsou směřovány především k žákům druhého stupně základních škol, studentům středních škol a učilišť, a to prostřednictvím besed, kde děti dostávají přímé odpovědi na své otázky. Příkladem je projekt „Zpackané životy“. Jedná se o preventivně informační film, jenž znázorňuje modelové situace, v nichž se mohou ocitnout mladí lidé ve škole nebo ve volném čase.

Kromě výše uvedených aktivit realizují policisté v oblasti sociálně patologických jevů, též informační kampaně zaměřené na širokou veřejnost. Poskytují informace a rady rodičům při podezření na zneužívání návykových látek u jejich dětí a pořádají různé preventivní akce, kde jsou vydávány různé informační materiály, brožury, letáky apod.

Na policejní činnost nelze pohlížet pouze jako na činnost represivní. Policejní složky jsou nezbytnou součástí celého systému prevence, tak jak je v naší společnosti nastaven.

4.2.2 Strategie prevence kriminality

Každé 4 roky přijímá vláda střednědobou strategii prevence kriminality, která reaguje na aktuální trendy a vytyčuje strategické cíle pro další období. Za její přípravu a realizaci odpovídá ministr vnitra.

Strategie prevence kriminality na léta 2012 až 2015 postihuje zejména kriminalitu obecnou, která ohrožuje občany a často ovlivňuje jejich názory na schopnost státu čelit kriminalitě a zajistit jejich bezpečí. Nezabývá se přímo oblastí organizovaného zločinu ani kriminalitou hospodářskou. Zabývá se jevy, jež zvyšují riziko výskytu kriminálního chování.

Těžištěm práce v oblasti prevence kriminality je činnost obcí, na územních odborech Policie ČR a subjektů veřejné správy (orgán sociální právní ochrany dětí), včetně justice.

Ve zprávě Ministerstva vnitra⁴⁷ se také uvádí, že účinná prevence kriminality je základním faktorem při podpoře udržitelného rozvoje. Snižování kriminality a zvyšování bezpečí zlepšuje podmínky pro podnikání a zaměstnanost a umožňuje směřování zdrojů do oblasti socio-ekonomického rozvoje namísto kontroly kriminality.

Prevence kriminality je dlouhodobou činností a bez dostatečného finančního zajištění se její účinnost značně snižuje.

Dobře cílená sociální opatření, mají nezaměnitelnou roli při prevenci kriminality. Sociální prevence prostřednictvím opatření z oblasti ekonomické, sociální, zdravotní, vzdělání a trhu práce povzbuzuje prosociální chování. Se zvláštním důrazem na děti a mládež, se zaměřuje a působí na rizikové faktory spojené s kriminálním chováním, trestnou činností a viktimizací.

Na základě usnesení vlády ze dne 17. března 2011 je na období 2011 – 2015 realizován projekt Systém včasné intervence, jako součást procesu transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti.

4.3 Ministerstvo spravedlnosti

Ministerstvo spravedlnosti jako ústřední orgán státní správy pro probaci a mediaci, je zřizovatelem Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, jehož činnost je zaměřena na vytváření, udržování a aktualizaci poznatkové základny o stavu a vývoji kriminality, sociálně patologických jevů a trestní politiky ČR, zpřístupňuje aktuální empirické i teoretické poznatky ze zahraničí a na rozvoj oboru kriminologie. K úkolům Vězeňské služby ČR patří výzkum v oboru penologie⁴⁸, jehož výsledky aplikuje v praxi. Důležitou součástí je také vytváření podmínek pro zaměstnávání, vzdělávání a rekvalifikaci vězňů.

⁴⁷ Ministerstvo vnitra ČR: *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2012 až 2015* [online]. © 2010 [cit. 2013-01-15]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz>.

⁴⁸ Věda, která se zabývá tresty a trestáním a jejich účinky na pachatele trestného činu.

4.3.1 Probační a mediační služba ČR

Činnost a organizaci probační a mediační služby upravuje zákon č. 257/2000 Sb. v platném znění. Ta kromě výkonu dohledu nad obviněnými i odsouzenými a řešení sporů mezi obviněným a poškozeným, spolupracuje s mladistvými pachateli, jejich rodinami a poškozenými. Nabízí vhodné programy tak, aby došlo pokud možno k mimosoudnímu urovnání konfliktu, a vykonává výchovná a trestní opatření uložená mladistvým odsouzeným. Služby probační a mediační jsou bezplatné a výsledek této činnosti může být zohledněn v průběhu trestního řízení.

Probační a mediační služba usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností. Současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality. Probační a mediační služba ČR představuje novou instituci na poli trestní politiky. Vychází ze součinnosti dvou profesí – sociální práce a práva, zejména trestního. Vyváženým propojením obou se vytváří nová multi-disciplinární profese v systému trestní justice.⁴⁹

Probační a mediační službu zmiňují proto, že i tato instituce přispívá ke vzdělávání rizikových a ohrožených skupin obyvatel trestnou činností v oblasti práva, a získávání právního povědomí.

Pomoc obětem a pachatelům trestných činů – název jednoho z projektů probační a mediační služby, jejímž realizátorem je RUBIKON Centrum. Cílem projektu je posílení sociálních a profesních dovedností cílových skupin včetně právního vědomí, finanční gramotnosti, schopnosti řešit zadlužení a kompetencí potřebných ke zlepšení postavení na trhu práce. Je zaměřen zejména na osoby opouštějící vězení, ale rovněž se snaží o zvýšení informovanosti obětí o jejich právech a podpořit je ve vedení běžného života po traumatickém zážitku, včetně zapojení se na trhu práce. Projekt se zároveň zaměřen na prevenci sociálního vyloučení. Více na www.rubikoncentrum.cz/projekty.

⁴⁹ Probační a mediační služba České republiky [online].PMSČR, © 2013[cit.2013-03-05]. Dostupné z: <http://www.pmscr.cz/o-pms/>

Rozvoj probačních a resocializačních programů – posílení prevence a ochrany společnosti před opakováním trestné činnosti – projekt pro rozšiřování kapacity a dostupnosti probačních a resocializačních programů pro pachatele, kteří vykonávají alternativní tresty či opatření (mladiství a dospělí) a rovněž pro odsouzené do výkonu trestu odnětí svobody. Projekt je realizován ve spolupráci s probační službou kantonu Curych. Blíže o tomto i dalších projektech realizovaných Probační a mediační službou na stránkách www.pmscr.cz.

4.4 Činnost Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Jedním z orgánů státní správy, který zaštiťuje programy podpory vzdělávání je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT). Jedním z nich je Program státní podpory práce s dětmi a mládeže pro nestátní neziskové organizace na léta 2011 až 2015.

Národní centrum bezpečnějšího internetu – ve spolupráci s MŠMT zahájilo kampaň „*Mladí proti nenávisti online*“, která je zaměřena na potlačování projevů nenávisti v prostředí internetu (extremismus, rasová nesnášenlivost, utlačování menšin nebo agresivní nacionalismus). Zároveň podporuje etické a slušné chování při online komunikaci. Blíže k tomuto tématu na stránkách www.bezpecne-online.cz/proti-nenavisti.

4.4.1 Rámcový vzdělávací program

Rámcový vzdělávací program (dále jen RVP) byl zaveden na základě zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. Ukládá školám povinnost tvořit školní vzdělávací programy. Jedním z nových průřezových témat je nově zařazená **výchova k finanční gramotnosti**, která by mohla doplnit vzdělání v oblasti práva (ke dni 10. 4. 2013 ministerstvo nevydalo žádné bližší informace). V současné době se právní výchova vyučuje v rámci předmětu Výchova k občanství (Výchova demokratického občana), a to od II. stupně základních škol.

Výchova k občanství – vyučuje se na druhém stupni základních škol a obsah výuky se zaměřuje na základní terminologie a principy fungování demokratického státu a na smysl

a význam demokracie. Orientaci ve svých právech a povinnostech, ale také jejich respektování. Právní výchově je tento předmět nejbližší.

Výchova k občanství by takto mohla být i hodinově doplněna o právní výuku, jelikož má velmi malou časovou dotaci, která nepostačuje k pokrytí potřeb předmětu výuky.

4.4.1.1 Výchova demokratického občana dle RVP

„V obecné rovině představuje syntézu hodnot, a to spravedlnosti, tolerance a odpovědnosti, v konkrétní rovině pak především rozvoj kritického myšlení, vědomí svých práv a povinností a porozumění demokratickému uspořádání společnosti a demokratickým způsobem řešení konfliktů a problémů.

Výchova demokratického občana má vybavit žáka základní úrovni občanské gramotnosti. Ta vyjadřuje způsobilost orientovat se ve složitostech, problémech a konfliktech otevřené, demokratické a pluralitní společnosti. Její získání má umožnit žákovi konstruktivně řešit problémy se zachováním své lidské důstojnosti, respektem k druhým, ohledem na zájem celku, s vědomím svých práv a povinností, svobod a odpovědností, s uplatňováním zásad slušné komunikace a demokratických způsobů řešení.“⁵⁰

„V oblasti vědomostí, dovedností a schopností **průřezové téma:**

- vede k aktivnímu postoji v obhajování a dodržování lidských práv a svobod
- vede k pochopení významu řádu, pravidel a zákonů pro fungování společnosti
- umožňuje participovat na rozhodnutích celku s vědomím vlastní odpovědnosti za tato rozhodnutí a s vědomím jejich důsledků
- rozvíjí a podporuje komunikativní, formulační, argumentační, dialogické a prezentační schopnosti a dovednosti
- prohlubuje empatii, schopnost aktivního naslouchání a spravedlivého posuzování
- vede k uvažování o problémech v širších souvislostech a ke kritickému myšlení“⁵¹

⁵⁰ Výzkumný ústav pedagogický v Praze. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1.9.2010* [online]. NÚV, © 2011-2013 [cit. 2013-02-06]. Dostupné z: <http://nuv.cz/file/133>

⁵¹ Výzkumný ústav pedagogický v Praze. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1.9.2010* [online]. NÚV, © 2011-2013 [cit. 2013-02-06]. Dostupné z: <http://nuv.cz/file/133>

4.4.1.2 Mediální výchova dle RVP

Podle RVP (2007) zahrnuje mediální výchova zejména osvojení si schopnosti analyzovat nabízená sdělení, posoudit jejich věrohodnost a vyhodnotit jejich komunikační záměr, popřípadě je asociovat s jinými sděleními. Dále pak orientaci v prezentovaných obsazích a schopnost volby odpovídajícího média jako prostředku pro naplnění nejrůznějších potřeb – od získávání informací přes vzdělávání až po naplnění volného času.

Mediální výchova má blízkou vazbu na vzdělávací oblast Člověk a společnost, zejména tím, že média, jako sociální instituce, se podílejí na utváření podob a hodnot moderní doby, umožňují hledat paralely mezi minulými a současnými událostmi a porovnávat jevy a procesy v evropském i celosvětovém měřítku. Mediální výchova je zaměřena na systematické vytváření kritického odstupu od prezentovaných sdělení a na schopnost interpretovat mediální sdělení z hlediska jeho informační kvality (zpravodajství z hlediska významu a věrohodnosti události a zprávy, reklamu z hlediska účelnosti nabízených informací apod.).⁵²

4.5 Ministerstvo práce a sociálních věcí – Projekt Národní strategie ochrany práv dětí

Pokud jde o Ministerstvo práce a sociálních věcí a jeho vazbu na právní povědomí, jedná se především o oblast sociálních služeb (zejména služby sociální prevence) a sociálně-právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče.

Národní strategie je založena na právech dítěte a definuje základní principy ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti. Obsahuje konkrétní záměry, cíle a aktivity včetně harmonogramu, stanovení odpovědnosti jednotlivých rezortů a způsobu monitoringu a hodnocení. Předpokládá se, že Národní strategie bude naplněna v úzké spolupráci vlády, územních samospráv, nestátního neziskového sektoru a občanských iniciativ.⁵³

⁵² Výzkumný ústav pedagogický v Praze. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1.9.2010* [online]. NÚV, © 2011-2013 [cit. 2013-02-06]. Dostupné z: <http://nuv.cz/file/133>

⁵³ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie ochrany práv dětí* [online]. MPSV, © 2013 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14308>

Jedním z dílčích cílů je zvyšování všeobecného povědomí o otázce práv dětí u dospělých i dětí. Vychází se z Úmluvy o právech dítěte, čl. 4, čl. 17, čl. 29, čl. 44, Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, čl. 8 a doporučení Výboru OSN pro práva dítěte č. 23, 36.

V projektu se uvádí, že děti mají právo na ochranu před událostmi, které negativně ovlivňují jejich dětství. Povinnosti zajistit toto právo má celá společnost, garantem je stát. Je doporučeno, aby stát přijal opatření za účelem zvýšení informovanosti veřejnosti o Úmluvě a zavedl výuku o Úmluvě do školních vzdělávacích programů. Klíčovými aktivitami jsou cílená zapojování občanské společnosti v rámci aktivit veřejné správy v oblasti prosazování a ochrany práv dětí, vytváření vzdělávacích a osvětových materiálů a aktivit pro širokou veřejnost, spolupráce s médii při zajištění informovanosti o otázce práv dětí, podpora projektů občanské společnosti zaměřených na zvyšování povědomí o právech dítěte mezi dětmi i dospělými. Dále rozvoj národní iniciativy Právo na dětství, realizace národní kampaně zaměřené na prosazování a ochranu práv dětí a zavedení výuky o Úmluvě do školních osnov ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v letech 2014 – 2015.⁵⁴

Já sama si myslím, že zavedení výuky o Úmluvě do školních osnov je bezesporu žádoucí. I když pozornost by měla být věnována i jiným pramenům práva, se kterými děti přijdou do styku ve svém životě, zejména v dospělosti.

Dalším z dílčích cílů projektu a dle mého názoru nezbytným, je nastavení legislativních podmínek k zajištění potřeb dětí a mladých lidí. Zájem dítěte musí být předním hlediskem jakékoliv činnosti státu týkající se dětí, včetně činnosti zákonodárné. Je doporučeno provést komplexní přezkoumání veškeré legislativy a přijmout veškerá opatření nezbytná pro zajištění úplné aplikace Úmluvy v právním systému. Zásadní je vytvoření právního prostředí, které umožní fungování systému zaměřeného na efektivní řešení potřeb dětí.⁵⁵

Pro posílení mechanismů spolupráce, je nezbytné sjednocení aktivity všech klíčových ministerstev, a to zejména Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva

⁵⁴ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie ochrany práv dětí* [online]. MPSV, © 2013 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>

⁵⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie ochrany práv dětí* [online]. MPSV, © 2013 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>

spravedlnosti a Ministerstva vnitra a Ministerstva financí. Realizace celého projektu samozřejmě znamená zvýšení finančních prostředků vynakládaných na prevenci, podporu služeb pro rodiny, práci v rodinách a náhradní rodinnou péči. K jejich realizaci by mohli pomoci grantové programy pro nevládní organizace pro projekty napomáhající realizaci Úmluvy o právech dítěte.

4.6 Neziskové organizace

Sdružení Linka bezpečí – provozuje v současnosti projekt *Internet Helpline – poradna pro bezpečný internet*. Poskytuje dětem a dospívajícím první pomoc formou psychologické a sociální asistence při práci s internetem. Jde o první obdobně specializovanou linku krizové intervence v ČR.

Další z činností Sdružení linky bezpečí je projekt *2005* z grantu hl. m. Prahy pro oblast prevence kriminality, jehož záměrem bylo seznámit veřejnost s fenoménem pohřešovaných dětí a dětí na útěku. Dále Linka bezpečí podporovala projekt *Děti v soudním řízení*, více – www.detskaprava.cz.

Finanční gramotnost, o.p.s. – příjemce dotace Ministerstva práce a sociálních věcí v rámci programu na podporu projektů *Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. Tato obecně prospěšná společnost byla založena pro potřeby občanů zvýšit informovanost v oblasti finanční gramotnosti. V souvislosti se zvyšujícím se zadlužováním obyvatelstva byla zakladatelem této společnosti vydána v roce 2008 případová studie předlužení a následného zahájení osobního bankrotu paní Lucie Vrbkové pod názvem *Už nikdy dlužníkem*. Je to pomůcka při základním seznámením s problematikou předlužení⁵⁶ pro všechny skupiny obyvatelstva. Je využívána na základních školách, univerzitách, v dětských domovech a domovech poskytující sociální služby. Z dalších publikací lze zmínit *Slabikář finanční gramotnosti* nebo projekt *Dost dobrá šance* (pro dlouhodobě nezaměstnané).

Aisis, občanské sdružení – pomáhá realizovat obecně prospěšné programy, které umožňují lidem rozvíjet klíčové životní dovednosti.

⁵⁶ Dle zákona o konkursu a vyrovnání: O předlužení jde tehdy, jestliže osoba má více věřitelů a jestliže její splatné závazky jsou vyšší než její majetek.

Zaštiťuje projekt *Paragraf 11/55*, jenž se věnuje problematice zvyšování právního vědomí dětí a mládeže. Je určen učitelům vzdělávacích oborů Výchova k občanství, Občanský a společenskovední základ a Člověk a svět práce.⁵⁷

Dále je Aisis, o.s. realizátorem projektu *Rozumíme penězům*. V článku Finanční gramotnost by měla začít u prvňáčků v učitelských novinách (4/2013) odpovídala na otázky skupina učitelek ze základních škol z různých koutů republiky, které finanční gramotnost, v rámci projektu *Rozumíme penězům*, vyučují. Uvádí, že vzdělání v této oblasti společnosti obecně chybí a začátky finanční gramotnosti by mohly přijít k dětem dříve než na 2. stupni. Samy se snaží nápady, které na seminářích pro učitele získají, ověřovat ve svých třídách v praxi. Tím získávají důležitou zpětnou vazbu a mohou témata dále rozpracovávat a vylepšovat. Jedno z témat bylo například reklama, kdy děti debatovaly o tom, proč se na reklamu dívají, jestli má nějaká plus nebo minus a zda se někdy nechali reklamou ovlivnit. Jinde na školách zpracovávaly téma náklady na školáka, projektový den nakupování nebo si skupina žáků ve třídě vytvořila fiktivního kamaráda a tomu pomáhaly vést rozpočet a hospodaření s kapesným. Současně uvádí, že téma finanční gramotnosti lze zařadit i do předmětu matematiky (vytváření rozpočtu) nebo výtvarné výchovy (děti samy kreslí reklamní slogany a poutače). Důležité je, aby výuka finanční gramotnosti byla ze života.⁵⁸

Prostor pro, občanské sdružení - spolupracuje se školami v Královéhradeckém kraji v oblasti preventivních programů. Jedním z nich je probační program *Právo pro každý den*, který je ve spolupráci s Probační a mediační službou ČR zaměřen na práci s mladými lidmi, kteří se dostali do střetu se zákonem nebo se dopustili jiné protiprávní činnosti.

„Program interaktivní formou vzdělává o zákonech, demokracii a lidských právech. Díky aktivnímu zapojení všech účastníků rozvíjí nejen jejich právní znalosti, ale zejména praktické dovednosti, jež jsou potřebné v osobním i profesionálním životě (řešení konfliktů, kritické myšlení, srozumitelný projev, samostatnost, schopnost nahlížet na problémy z více úhlů,...). Klienti si osvojí základy rodinného, pracovního, trestního

⁵⁷ Národní ústav pro vzdělávání [online]. © 2012 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek>

⁵⁸ Blíže: AISIS, o.s. [online]. © 2009-2011 [cit. 2013-02-24] Dostupné z:

www.rozumimepenozum.cz/financni-gramotnost-by-mela-zacinat-u-prvnicku/

a občanského práva tak, aby znali nejen svá práva, ale též brali ohled na práva ostatních a byli připraveni přijmout odpovědnost za své jednání a chování.“⁵⁹

4.6.1 Neziskové organizace v působnosti města Brna

Závěrem bych uvedla některé neziskové organizace se sídlem v Brně. Vybrala jsem organizace s různými typy právního poradenství, zaměřující se na různé skupiny obyvatelstva.

Bílý kruh bezpečí – jedná se o občanské sdružení s pobočkou v Brně, poskytující pomoc obětem i svědkům trestných činů v ČR. Zaměřuje se také na prevenci. Provozuje rovněž nonstop telefonní linku, kde lze získat právní informace, praktické rady a pomoc nebo morální a emocionální podporu.

Občanská poradna Brno o. s. – poskytuje rady a pomoc lidem, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci, nebo jim taková situace hrozí. Usiluje o to, aby tito lidé netrpěli neznalostí svých práv a povinností nebo dostupných služeb. Současně se snaží o zvyšování schopnosti uživatelů samostatně řešit nepříznivé sociální situace a předcházet jejich vzniku. Dále upozorňuje příslušné orgány na nedostatky legislativy a na neřešené problémy občanů ve snaze ovlivnit vývoj politiky sociálních služeb.

Právní občanská poradna Dialog, o. s. – organizace poskytující zejména základní právní poradenství např. v otázkách rozvodového řízení, úpravy styku s dětmi, výživného nebo v otázkách sociálního zabezpečení, v nájemních vztazích, ale i při sousedských sporech, náhradách škod, reklamačních řízení, exekučních řízení a další.

Rada seniorů České republiky o. s. – poskytuje odborné sociálně právní poradenství (orientace v legislativě, smluvních vztazích, posuzování nároků a povinností, ...) pro seniory, osoby komerčně zneužívané, oběti domácího násilí, osoby s tělesným postižením, atd.

⁵⁹ PROSTOR PRO, o.s. Právo na každý den [online]. © 2010 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <http://www.prostorpro.cz/probacni-resocializacni-programy/pravo-pro-kazdy-den/html>

ZÁVĚR

V úvodu bakalářské práce jsem zmínila některé důležité pojmy související s právem a morálkou, zejména se vzděláváním v oblasti práva. Pokud jde o právní povědomí dětí a mládeže, chtěla jsem poukázat na to, že nejde jen znalost konkrétních norem v určité době nebo oblasti, ale člověk by se měl už v raném věku naučit ctít normy své společnosti, měl by je plnit v každodenním životě a měl by je i hájit, pokud se někde obcházejí, překračují nebo ignorují a měl by tak činit z vlastního přesvědčení.

Zmínila jsem úskalí výchovy k právu a uvedla a zdůvodnila význam konkrétním právních oblastí, které by měly být obsahem právní výchovy. V druhé části jsem se zaměřila na některé státní i nestátní organizace. Uvedla jsem některé projekty těchto institucí, které spolupracují s dětmi i dospělými v oblasti osvojování si znalostí a povědomí o právu.

V závěru mé práce jsem některé tyto organizace popsala a zmínila jejich aktivity. Neříkám, že jsem zmínila všechny, šlo mi spíše o zmapování, zda dochází k realizaci cílů v prevenci, vzdělávání i výchově dětí, mládeže i dospělých v oblasti práva.

Původně měly být součástí praktické části rozhovory s vybranými osobami (metodik prevence, zástupce ředitele, výchovný poradce) mateřských, základních a středních škol z Brna a okolí. Bohužel jsem narazila na nezáměr a neochotu těchto osob s odůvodněním, že žádosti o podobné empirické výzkumy jim chodí stovky a není možné všem vyhovět. Při telefonických kontaktech jsem byla odbyta stručnými odpověďmi a na emailovou korespondenci mi nepřišly žádné reakce. Přepis daných rozhovorů, by podle mého názoru, neměl žádnou vypovídací hodnotu, neboť ochota odpovídat na dotazy a stručné odpovědi respondentů s cílem mít to co nejrychleji za sebou, by mohly zkruslit výsledek šetření. Nicméně alespoň se pokusím shrnout zjištěné skutečnosti.

Z provedeného šetření jsem zjistila, že **právní výchova jako samostatný předmět není vyučována**. Pouze jako součást předmětu Výchova k občanství, a to od II. stupně základních škol. Na středních školách a gymnáziích je vyučováno právo jako předmět Základy práva. Pokud jde o mateřské školky, alespoň jednou za rok jsou realizovány akce zaměřené na prevenci ve spolupráci s Policií ČR. Všechny dotazované základní školy

pravidelně spolupracují s Policií ČR, a to zejména v prevenci drogové kriminality. Některé školy realizují vzdělávací programy ve spolupráci s neziskovými organizacemi pro zvyšování právního povědomí.

Boj proti kriminalitě mládeže, odhalování příčin negativních jevů ve společnosti, úsilí o odstranění těchto příčin v životě společnosti je úkolem dlouhodobým. Problémům negativních vlivů, odstraňování jejich příčin a zamezování jejich působení na mládež se věnuje mnoho **státních institucí i neziskových organizací**. Přesto se zdá, jako by to stále bylo málo. V čem je tedy problém?

Po shrnutí klíčových faktorů ovlivňujících právní povědomí dětí a mladistvých, po zmapování činností preventivních, výchovných a vzdělávacích mám za to, že problém bude někde na počátku, v rodině. Jak jsem uvedla výše, charakterové vlastnosti dítěte se utváří kolem třetího roku, kdy je jediným působícím činitelem **rodina, respektive rodiče**. Pokud není v tomto období rodičovská zodpovědnost vykonávána adekvátně, má následné výchovné působení školy a jiných zařízení ztíženou situaci. Mohou zmírnit negativní vlivy, ale nemohou je eliminovat. Vzhledem k tomu, že výkon rodičovských práv není postižitelný ve smyslu mravního nebo právního vzdělávání žádnou sankcí je taková výchova pouze právem, nikoli povinností. Kde jsou mladí lidé takto vedení, dostává se jim od rodičů daru, který nelze ničím nahradit.

I když existují **preventivní programy** pro vzdělávání dospělých, zásadní je právní a morální výchova a vzdělávání dětí, a to už od raného věku. Pozornost by jí měly věnovat školky i základní školy, a to už od prvního stupně. Nejde jen o výukový předmět výchovy k občanství, ale i o další poznatky, které získávají děti při návštěvě školy, protože celý výchovný proces ve škole je vlastně právem regulován a zákon podrobně stanoví systém práv a povinností žáků i pedagogů. Znamená to příležitost zvykat si na určitou kázeň a pořádek, na dodržování určitých právních povinností, ale i na obhajobu svých určitých práv. I vysvědčení jako úřední listina je koneckonců určitým vzorem pro spravedlivé a přesné hodnocení. Na středních školách a gymnáziích, kde studují již dospělí mladí lidé, by taková právní výchova měla být dovršením jejich právního vzdělávání tak, aby vyhovovala kritériím právního vědomí.

Nicméně faktorů na utváření právního povědomí dětí a mladistvých je celá řada, podílí na nich výuka ve škole, působení státních i nestátních institucí, preventivní programy, ale nejdůležitějším, již dříve zmíněným faktorem, je rodina a zejména rodiče. Jejich působení slovem, ale zejména vlastním jednáním, ukazuje dětem a mladým lidem, jakou cestu následovat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Podvody, zpronevěry, machinace: (možnosti prevence, odhalování a ochrany před podvodným jednáním)*. Vyd. 1. Praha: Armex, 2005, 247 s. ISBN 80-86795-12-8.
- 2) GALKO, Monika a JANÍK, Radim. *Adresář organizací působících v sociální oblasti ve městě Brně*. Vyd. 4. Brno: Magistrát města Brna, 2009, ISBN 978-80-260-0571-1.
- 3) JÚVA, Vladimír. *Mravní výchova*. Vyd. 1. Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1989, 116 s.
- 4) HAVLÍČEK, Leoš. *Problematika výuky práva a výchovy k právnímu vědomí*. In *Výchova k právu, Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 34 s. ISBN 80-210-1050-9.
- 5) HOUBOVÁ, Drahomíra. *Právní výchova a formování vztahu k právu*. In *Výchova k právu, Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 34 s. ISBN 80-210-1050-9.
- 6) HRUŠÁKOVÁ, Milana. *K otázce právního postavení dítěte v českém právním řádu*. In *Výchova k právu, Sborník z vědecké konference – Brno, 24. května 1994*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 34 s. ISBN 80-210-1050-9.
- 7) KAČÁNI, Vladislav. *Osobnosť žiaka vo výchovno-vzdelávacom procese: (sociálnopsychologická analýza)*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, 155s.
- 8) KELLER, Jan. *Nedomyšlená spoločnosť*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1992, 125 s. ISBN 80-901102-0-7.
- 9) KOHOUTEK, Rudolf. *Pedagogická psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2006.
- 10) KOMÁRKOVÁ, Božena. *Původ a význam lidských práv*. 1. vyd. V SPN Praha. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990.
- 11) KOVAŘÍK, Jiří. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, 222 s., 3 s. příl. ISBN 80-7040-531-7.
- 12) KRAUS, Blahoslav, SÝKORA, Petr. *Sociální pedagogika I*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009.
- 13) KUČEROVÁ, Stanislava. *Obecné základy mravní výchovy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1990, 49 s. ISBN 80-210-0183-6.
- 14) KUČTA, Josef a VÁLKOVÁ, Helena. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1, Praha: C.H.Beck, 2005, 546 s. ISBN 80-7179-813-4.

15) KUNCZIK, Michael. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995, 307 s. ISBN 80-7184-134-x.

16) MAREŠOVÁ, Alena. *Pachatelé trestných činů: K problematice jejich osobností a vybraných typologií*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994, 101 s.

17) MAREŠOVÁ, Alena a MARTINKOVÁ, Milada. *O významu poznávání obětí trestné činnosti*. [online]. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, ©2010 [cit. 2012-12-28]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/o-vyznamu-poznavani-obeti-trestne-cinnosti.aspx>

18) MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, 124 s. ISBN 80-901424-7-8.

19) MIČIENKA, Marek a JIRÁK, Jan. *Základy mediální výchovy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 295 s. ISBN 978-80-7367-315-4.

20) PROCHÁZKOVÁ, Ivana a RAABOVÁ, Eva. *Výchova k občanství a demokracii: ukázky úloh a náměty pro výuku občanské výchovy*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001, 52 s. ISBN 80-211-0407-4.

21) SOKOL, Jan. *Občanské minimum učební texty pro žáky*. Praha: Tauris, 2002, 216 s. ISBN 80-211-0410-4

22) VALACH, Milan. *Češi v neklidné době*. Brno: L. Marek, 2006, 306 s. ISBN 80-86263-75-4

23) VEČERKA, Kazimír. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Themis, 1997, 159 s. ISBN 80-85821-48-6

24) VEČEŘA, Miloš a URBANOVÁ, Martina. *Sociologie práva*. Vyd 2. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 313 s. ISBN 978-80-7380-321-6.

25) WEINBERGER, Ota. *Filozofie, právo, morálka: (problémy praktické filozofie)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 178 s. ISBN 80-210-061307

• Sdružení pro integraci a migraci [online]. SIMI, © 2011-2013 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: www.migrace.com/cs/pracovni-migrace/bezpecnost-prace/o-projektu

• Probační a mediační služba České republiky [online]. PMSČR, © 2013 [cit. 2013-03-05]. Dostupné z: <http://www.pmscr.cz/o-pms/>

• Ministerstvo vnitra ČR: *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2012 až 2015* [online]. © 2010 [cit. 2013-01-15]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-prevence-kriminality-na-leta-2012-2015.aspx>

• AISIS, o.s. [online]. © 2009-2011 [cit. 2013-02-24] Dostupné z: www.rozumimepenezum.cz/financni-gramotnost-by-mela-zacinat-u-prvnacku/

- Národní ústav pro vzdělávání [online]. © 2012 [cit. 2013-02-04]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/2758/PRAVNI-VEDOMI---PARAGRAF-1155.html/>
- KOVAŘÍK, Jiří. *Právní povědomí a vnímání práva u školních dětí* [online]. SOŠ Otrokovice, středisko služeb školám a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, ©2003-2013 [cit. 2012-12-12] Dostupné z: www.zkola.cz/zkedu/pedagogictipracovnici/prurezovatemataramcovychvzdelavacichprogramu/vychovademokraticehoobcana
- Wikipedia [online]. © 2013 [cit. 2012-12-04]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Mor%C3%A1lka>
- Výzkumný ústav pedagogický v Praze. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1.9.2010* [online]. NÚV, © 2011-2013 [cit. 2013-02-06]. Dostupné z: <http://nuv.cz/file/133>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie ochrany práv dětí* [online]. MPSV, © 2013 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>
- PROSTOR PRO, o.s. Právo na každý den [online]. © 2010 [cit. 2013-03-04]. Dostupné z: <http://www.prostorpro.cz/probacni-resocializacni-programy/pravo-pro-kazdy-den/html>

Zákon č. 40 ze dne 5. 3. 1964 Občanský zákoník. In: Sbíрка zákonů české republiky. 1964, částka 19, s. 0201.

Sdělení č. 104 ze dne 8. 4. 1991 o Úmluvě o právech dítěte. In: Sbíрка zákonů České republiky. 1991, částka 22, s. 0502.

Zákon č. 262 ze dne 7. 6. 2006 Zákoník práce. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2006, částka 84, s. 3146.

Zákon č. 435 ze dne 23. 7. 2004 o zaměstnanosti. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2004, částka 143, s. 8270.

Zákon č. 309 ze dne 22. 6. 2006 o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2006, částka 96, s. 3789.

Zákon č. 40 ze dne 9. 2. 2009 trestní zákoník. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2009, částka 11, s. 354.

Zákon č. 141 ze dne 9. 12. 1961 o trestním řízení soudním (trestní řád). In: Sbíрка zákonů České republiky. 1961, částka 66, s. 0513.